

L'ARQUEOLOGIA TAMBÉ FA HISTÒRIA

L'ús de l'arqueologia i el patrimoni arqueològic com a una eina
didàctica als centres de secundària de Borriana (Castelló)

ALBA GARCIA GAVARA

TUTOR: JOSEP BENEDITO NUEZ

Resum

El present treball és el resultat d'una investigació educativa amb la que pretenem demostrar quina és la importància que té l'arqueologia emprada com a una eina didàctica en la matèria d'Història en l'Educació Secundària Obligatòria i el Batxillerat.

Per una banda hem explicat quins són els beneficis que aporta l'arqueologia a l'educació i de quina manera es pot incloure en l'assignatura d'Història. Per una altra hem pogut comprovar quin és l'ús real d'aquesta ciència en els centres de secundària de la localitat de Borriana (Castelló), a través d'un mecanisme de recollida de dades com són els qüestionaris a alumnes i professors, acompanyat de l'observació directa en els centres.

En definitiva, hem pogut comprovar com l'aprofitament real que se'n fa és escàs i requereix d'una major implicació tant per part dels docents com per part de les administracions públiques, amb la finalitat última de millorar l'educació del conjunt de l'alumnat.

Índex

1. Introducció	1
2. Educació, patrimoni i arqueologia	3
2.1. Per què l'arqueologia?	4
2.2. L'arqueologia: una eina didàctica	5
2.3. Com incloure l'arqueologia en l'educació	12
2.3.1. Fora de l'aula	12
2.3.2. Dins de l'aula	16
3. Borriana, una localitat de més de 2000 anys	18
4. El marc legal: la presència de l'arqueologia i el patrimoni arqueològic	19
4.1. La llei	19
4.2. El currículum	20
5. Cap a un estat de la qüestió	26
5.1. Europa	26
5.2. Espanya	27
5.3. La Comunitat Valenciana	30
5.3.1. La ciutat de Borriana	30
6. El (des)coneixement de la comunitat educativa	32
6.1. Alumnat	32
6.2. Professorat	40
7. Conclusions	47
8. Bibliografia	51
8.1. Webgrafia	54
8.2. Legislació	56

Annexes

1. Introducció

Tal i com diuen Martínez i altres (2006: 2), «conèixer i comprendre el que està passant en les aules i des de les aules, ha estat i és, lògicament, una preocupació llargament abordada en les investigacions que s'han desenvolupat en l'ensenyament-aprenentatge». Amb el present Treball de Final de Màster volem contribuir amb aquestes investigacions a través d'una aproximació a la realitat de les aules pel que respecta a l'ús didàctic que es fa de l'arqueologia i el patrimoni arqueològic als centres de secundària de la ciutat de Borriana (Castelló).

Des del nostre punt de vista, creiem que és molt difícil decidir quin tema desenvolupar en un treball de l'envergadura del present, però la nostra formació com a historiadora especialitzada en arqueologia ens motivava a unir el que ha sigut durant molts anys la nostra passió amb el que després d'aquest Màster pot arribar a ser el nostre futur. Des d'un principi érem plenament conscients que no és un tema que actualment ocupe els pensaments de tota la comunitat educativa, però hem considerat molt important l'aportació que amb aquest treball podem fer per a unir l'arqueologia amb l'educació.

A partir dels estudis al Màster, el que hem pogut veure durant el Pràcticum i, com no, el que vam viure com a estudiants d'institut uns anys enrere, hem pogut constatar com la potencialitat que presenta aquesta ciència emprada al servei de la Història ha sigut la gran oblidada en les classes de secundària, el que possiblement es deu a la tradicional visió anacrònica de que l'arqueologia és cosa d'uns pocs experts i que poc pot aportar al desenvolupament de les classes. Però res més enllà de la realitat.

Entre els objectius que ens plantejem està explicar que l'arqueologia va molt més enllà de les excavacions, els laboratoris i els museus; que no és només un tema que s'estudia a la universitat i poc més, sinó que és una ciència viva i que pot servir de molta ajuda per als alumnes de secundària. A més, volem intentar demostrar als professors de Geografia i Història que és possible utilitzar una eina com és l'arqueologia per apropar-se als alumnes i per apropar els alumnes a la Història, i que no és gens difícil, només cal posar una mica de la part de cadascú. Creiem que qualsevol eina que utilitzem per a motivar més l'alumnat en les nostres classes serà d'ajuda i si, a més, aconseguim que els faça reflexionar sobre el patrimoni que els envolta, valorar-lo i respectar-lo, l'èxit serà rotund en molts sentits.

Aquest treball podem dividir-lo en dues grans parts. Per una banda, la investigació que hem dut a terme per tal de demostrar els amples beneficis que una ciència com és l'arqueologia pot aportar a l'educació secundària. A això cal afegir l'aproximació que hem fet a la presència del patrimoni cultural, històric i arqueològic en els Currículums d'Educació Secundària Obligatòria i Batxillerat de la Comunitat Valenciana, així com també la presentació de diverses experiències realitzades tant a Europa com al nostre país i al nostre territori, per tal de demostrar que aquestes són plenament factibles i que, a més, generalment compten amb un gran èxit tant entre alumnes com entre professors.

D'altra banda, hem dut a terme una investigació de camp en els centres de secundària de la localitat de Borriana (Castelló). Aquests són dos instituts públics (IES Llombai i IES Jaume I) i quatre centres concertats (Consolació¹, Villa Fàtima, Illes Columbretes i Salesians, aquest últim també amb Batxillerat). Les nostres actuacions han consistit en la realització d'uns qüestionaris als professors dels centres així com a una mostra dels alumnes de secundària (ESO i Batxillerat) de la ciutat, acompanyades de l'observació directa durant la realització dels mateixos pels alumnes, el que ens ha ajudat a interpretar més acuradament les respostes obtingudes i que analitzem en l'apartat 6 del treball.

Potser es pot pensar que basar una investigació com aquesta en una localitat com és Borriana pot mancar d'interès general, però creiem que és el primer pas per a conèixer quina és la realitat dels centres i servir de preàmbul per a poder més tard donar un pas més enllà i ampliar la investigació, la qual considerem molt interessant tant a nivell educatiu com per als investigadors i arqueòlegs interessats en el tema. Com veurem en l'apartat 3, la qualitat patrimonial, especialment arqueològica, d'aquesta ciutat és suficient com per a que els resultats del treball siguen significatius.

¹ Malauradament, no hem pogut comptar amb la participació del professor de Geografia i Història d'aquest centre, ja que no ha accedit a col·laborar en la investigació. Tot i això, creiem convenient incloure'l en aquest llistat.

2. Educació, patrimoni i arqueologia

En els darrers anys la consciència ecològica ha anat obtenint més i més força fins arribar a formar part del dia a dia de tots nosaltres. Tothom sap que el patrimoni natural és de tots i que cal contribuir amb el seu manteniment i la seua conservació, de manera que s'han anat estenent algunes mesures que ajuden a que això passe: reciclatge, ús del transport públic per reduir emissions tòxiques, etc. Açò ha estat, en gran mesura, gràcies a la labor dels docents als centres educatius, ja que des de ben menuts se'ls ensenyen als xiquets uns hàbits de conducta pel respecte al medi ambient, hàbits que han calat en la majoria de famílies.

Ara bé, malgrat l'èxit del patrimoni natural, no podem dir el mateix pel que respecta al patrimoni cultural i, especialment, al patrimoni arqueològic. A més a més, l'educació formal en les aules contribueix a que aquesta diferència siga més notable, ja que les Ciències Naturals gaudeixen més sovint de l'observació i l'experimentació directa dels alumnes, el que afavoreix eixa implicació i valoració per part de l'alumnat de què hem parlat abans; però, en canvi, no passa el mateix amb les Ciències Socials.

«L'ensenyament preuniversitari [...] té hui per hui com a objectiu fonamental no ja el coneixement enciclopèdic, sinó la formació integral de les persones en un sentit ampli, tant de continguts disciplinaris i instrumentals com d'actituds i valors» (González, 2011: 10). El problema és que l'alumnat considera les Ciències Socials i, en especial, la Història, com una matèria que no necessita ser compresa, sinó memoritzada; de manera que caldria dur a terme una metodologia distinta a la que generalment s'utilitza, contribuint així a fer de l'assignatura una cosa més pràctica i no tant teòrica, el que faria que els alumnes canviaren la seua opinió respecte a ella.

En aquest sentit, considerem molt importants les paraules de Pagès i González (2005: 57) quan diuen que «qualsevol model didàctic que es plantege ensenyar Història deuria reflexionar sobre l'ús del patrimoni cultural com a un recurs important per a l'ensenyament». I dins del patrimoni cultural en el present treball volem fer èmfasi en el patrimoni històric i, particularment, en el patrimoni arqueològic.

Tradicionalment per a la comprensió i l'estudi de la Història s'ha parlat de les fonts històriques, entenent com a tals els textos que ens han deixat els nostres avantpassats i que, durant molt de temps, han sigut la base per al coneixement del

passat. Ara bé, aquesta concepció ha canviat, ja que actualment i des de fa un temps, no són solament els textos les bases del coneixement històric, atès que aquests són cada vegada més escassos com més ens remuntem en el temps fins arribar a un moment en què desapareixen. I què ens queda, llavors, per a conèixer el passat? Les restes de la cultura material, és a dir, el patrimoni material. I ací és on entra a representar el seu paper l'arqueologia, ja que és aquesta ciència la que s'encarrega de l'estudi de les restes materials, el que permet la comprensió de l'activitat humana al llarg del temps (Bardavio i Gatell, 2000).

2.1. Per què l'arqueologia?

Segons les paraules de González (2011: 9), «l'arqueologia ha sigut la disciplina que s'ha ocupat històricament en treballar amb el significat dels objectes en el temps i ha desenvolupat teories, mètodes i tècniques específiques per a analitzar-los i comprendre'ls». Tradicionalment aquesta s'ha associat amb la Prehistòria i les primeres èpoques històriques (egipcis, ibers, grecs, romans, etc.), moments dels quals es conserva poca o nul·la documentació escrita, de manera que l'arqueologia és l'únic mètode per a conèixer aquest passat. Tot i això volem destacar que l'arqueologia va molt més enllà i també és emprada per ampliar els coneixements que tenim d'èpoques posteriors i, fins i tot, de l'actualitat. D'aquesta manera, a més de l'arqueologia prehistòrica i l'arqueologia clàssica, comptem també amb arqueologia medieval i moderna, arqueologia subaquàtica o les anomenades – i tan desconegudes – arqueologia industrial o arqueologia de la guerra.

Així és. Els arqueòlegs no només són els encarregats de desenterrar, analitzar i interpretar restes clàssiques, sinó que també s'encarreguen de treballar en necròpolis medievals, antigues fàbriques d'època moderna o refugis antiaeris de la Guerra Civil espanyola, per posar uns exemples. De fet, són nombroses les actuacions en aquests camps que, a més, estan relacionades amb l'educació secundària, com són les actuacions al Camp d'Aprenentatge de la Noguera (Sant Llorenç de Montgai, Catalunya) o al jaciment arqueològic de Velilla de Aracanta (La Rioja), de les que més tard parlarem en l'apartat 5.2. (Cap a un estat de la qüestió. Espanya) (Bardavio i altres, 2011; Garcia i Castillo, 2005-2006).

«La introducció de l'arqueologia en l'escola és altament recomanable per un conjunt de valors educatius que tenen especial rellevància amb l'objectiu central de l'educació hui en dia: aprendre com fer alguna cosa; no transmetre informació de fets, sinó com arribar a ells i com organitzar les dades una vegada descobertes».

Considerem aquestes paraules de Ruiz (1995: 2) especialment rellevants no tan sols pel seu contingut, sinó perquè tot i que van ser posades per escrit ara fa quasi vint anys, segueix sent una afirmació que està a l'ordre del dia. En qualsevol cas, no només Ruiz ha desenvolupat aquesta idea dels valors educatius de l'arqueologia, també ho han fet altres com Bardavio i Gatell (2000) o Domínguez (2009), entre d'altres. Així doncs, al següent apartat parlarem dels beneficis que representa l'arqueologia per a l'educació secundària.

2.2. L'arqueologia: una eina didàctica

Fer ús de l'arqueologia i el patrimoni arqueològic com a una eina didàctica en l'assignatura d'Història a l'educació secundària és una bona manera de complementar l'ensenyament d'aquesta matèria amb una metodologia diferent, amb la qual els alumnes poden anar més enllà, investigar, experimentar... en definitiva, comprendre la Història des d'un altre punt de vista més contextualitzat. Evidentment, però, només amb el contacte amb el patrimoni no es genera aprenentatge, de manera que cal que els docents porten a terme activitats que aconseguisquen implicar l'alumnat en la valoració i la conservació d'eixe patrimoni, ja que «serà l'experiència escolar la que condicionarà l'opinió i el concepte que tindran en el seu futur com a adults» (González, 2011: 11).

Com hem dit abans, aquesta pràctica comporta una sèrie de valors educatius de vital importància per al desenvolupament de l'alumnat de secundària.

En primer lloc, les activitats relacionades amb l'arqueologia (que expliquem més endavant en el treball, apartat 5. Cap a un estat de la qüestió) comporten el desenvolupament d'habilitats intel·lectuals en l'alumnat. Atès que generalment consisteixen en una simulació d'excavació o d'investigació arqueològica, impliquen una «necessària presa de decisions, definició d'estratègies i recerca de respostes per a resoldre les situacions derivades del propi procés d'excavació i investigació, [obligant

així l'alumnat] a una constant organització del treball i de la informació obtinguda» (Egea i Arias, 2013: 3), iniciant-se així en una pràctica didàctica del mètode d'investigació científica. Així mateix, i seguint en la mateixa línia, es fomenta també la creativitat, l'esperit crític i el raonament lògic en l'alumnat, gràcies al plantejament d'incògnites i la seua resolució, sempre tenint en compte que no es pretén en cap moment que els alumnes es facen arqueòlegs, sinó que aprenen Història.

També són beneficioses per a desenvolupar habilitats procedimentals ja que, com molt acertadament diu Ruiz (1995: 2), «els alumnes poden manejar directament les fonts materials, amb els avantatges que això suposa a l'hora de mostrar el procés de treball de l'historiador». Lligat a això està el fet que generalment les activitats manipulatives, siguen del tipus que siguen, generen en l'alumnat una motivació extra ja que són exercicis que ixen de la rutina quotidiana de classe – i més si es duen a terme fora del recinte escolar, com és habitual –. A més a més, el món de l'arqueologia està relacionat amb un aura de misteri i aventura certament recolzat pels mitjans audiovisuals com poden ser les pel·lícules d'aventures (si més no, l'arqueòleg més famós de tots els temps és Indiana Jones), que augmenten si cap la motivació de l'alumnat per a dur a terme aquestes activitats; tot i que per part del professorat sempre cal que es tracten amb compte aquestes aspiracions ja que poden portar a frustracions futures (López, 2000).

Un altre factor molt important és que el fet de mostrar als alumnes la utilitat científica del patrimoni arqueològic possibilita que aquests adquirisquen un sentiment de valoració i respecte per les restes materials del passat, el que comporta el «desenvolupament d'un conjunt de valors i actituds relacionats amb la defensa i preservació del patrimoni arqueològic i cultural en general» (Bardavio i Gatell, 2000: 1).

També cal mencionar el fet que aquestes activitats igualment són útils per a educar en valors, atès que amb moltes d'elles es poden fer comparacions etnològiques amb grups poblacionals i societats actuals, així com es poden adaptar fàcilment a la multiculturalitat que en gran mesura està present a les aules en l'actualitat.

Per a finalitzar, tot i que no per això és una qüestió menys important, volem remarcar que la majoria d'aquestes tasques es duen a terme d'una forma cooperativa, el

que permet a l'alumnat col·laborar entre iguals i amb el professorat per a dur a terme una resolució òptima de la mateixa.

En definitiva, és gràcies a tots aquests valors que venim exposant, que amb tasques i/o activitats relacionades amb l'arqueologia l'alumnat de secundària serà capaç de fer un aprenentatge significatiu, perquè com diu Estepa (2001: 5):

«si pretenem que realment es produïska l'aprenentatge, és fonamental utilitzar una metodologia activa i participativa en la que l'alumne siga el protagonista en la mesura en que construeix el seu coneixement atribuint sentit i significat als continguts de l'ensenyament».

En un altre ordre de coses, tot i que al llarg del treball estem parlant de la unió entre l'arqueologia i les Ciències Socials, especialment la Història, creiem necessari destacar que una gran fita d'aquesta ciència és la seua interdisciplinarietat. En un jaciment arqueològic no només treballen arqueòlegs, també hi ha antropòlegs, restauradors, topògrafs, biòlegs, cartògrafs, fotògrafs, filòlegs... i així un gran nombre d'experts que se sumen al treball de l'arqueòleg per a obtenir un màxim d'informació possible sobre les restes que facilite la seua comprensió. I si això ocorre *in situ*, per què no traslladar-ho a les aules?

Una activitat relacionada amb l'arqueologia és susceptible, doncs, de ser organitzada per professors de diverses disciplines a més de la Història: Geografia, Dibuix, Història de l'Art, Cultura Clàssica (Llatí i Grec), Educació per a la Ciutadania, Informàtica o Ciències Naturals (Biologia), entre d'altres. Però això no només es pot aplicar a les activitats realitzades fora de l'aula, ja que en les tasques diàries de les matèries que acabem de mencionar, fàcilment es pot incloure l'arqueologia, per exemple en Geografia amb l'anàlisi topogràfic del relleu d'un jaciment i els seus voltants, en Dibuix amb la plasmació gràfica de les restes (mobles i immobles), en Biologia amb l'anàlisi de les llavors o dels carbons obtinguts al jaciment, etc.; de manera que l'alumne no es posa davant casos suposats, sinó que l'objectiu dels exercicis que ha de realitzar està basat en una realitat tangible i que coneix, pel que és més fàcil que la seua implicació siga major i més efectiva.

Tot i això cal dir que el present treball se centra en l'aprofitament de l'arqueologia en l'assignatura d'Història, de manera que els exemples que veurem més

endavant sobre com fer ús d'aquesta ciència en les classes estan centrats en aquesta assignatura.

En aquest sentit, gràcies a la interdisciplinarietat de l'arqueologia i si tenim en compte els objectius de les diferents etapes i nivells educatius, val a dir que amb la introducció d'aquest tipus de tasques i activitats els alumnes aconsegueixen assolir una bona quantitat dels mateixos així com desenvolupar la totalitat de les competències bàsiques.

D'aquesta manera, entre els principals objectius generals d'etapa per a l'Educació Secundària Obligatoria que es poden assolir amb aquestes activitats trobem (Decret 112/2007):

- Conèixer, assumir responsablement els seus deures i exercir els seus drets en el respecte als altres, practicar la tolerància, la cooperació i la solidaritat entre les persones i grups, exercitar-se en el diàleg, refermant els drets humans com a valors comuns d'una societat plural, oberta i democràtica, i preparar-se per a l'exercici de la ciutadania democràtica.
- Adquirir, desenvolupar i consolidar hàbits de disciplina, estudi i treball individual i en equip com a condició necessària per a una realització eficaç dels processos de l'aprenentatge i com a mitjà de desenvolupament personal.
- Fomentar actituds que afavorisquen la convivència en els àmbits escolar, familiar i social.
- Desenvolupar destreses bàsiques en la utilització de les fonts d'informació per a adquirir, amb sentit crític, nous coneixements. Adquirir una preparació bàsica en el camp de les tecnologies, especialment les de la informació i la comunicació.
- Concebre el coneixement científic com un saber integrat que s'estructura en distintes disciplines, així com conèixer i aplicar els mètodes per a identificar els problemes en els diversos camps del coneixement i de l'experiència.
- Desenvolupar l'esperit emprenedor i la confiança en sí mateix, la participació, el sentit crític, la iniciativa personal i la capacitat per a aprendre a aprendre, planificar, prendre decisions i assumir responsabilitats, així com valorar l'esforç amb la finalitat de superar les dificultats.

- Comprendre i expressar amb correcció textos i missatges complexos, oralment i per escrit, en valencià i en castellà. [...]
- Conèixer els aspectes fonamentals de la cultura, la geografia i la història de la Comunitat Valenciana, d'Espanya i del món; respectar el patrimoni artístic, cultural i lingüístic; conèixer la diversitat de cultures i societats a fi de poder valorar-les críticament i desenvolupar actituds de respecte per la cultura pròpia i per la dels altres.
- Analitzar els mecanismes i valora que regeixen el funcionament de les societats, en especial els relatius als drets, deures i llibertats de les ciutadanes i dels ciutadans, [...].

Així mateix, els objectius generals d'etapa per al Batxillerat que es poden assolir són (Decret 102/2008):

- Accedir als coneixements científics i tecnològics fonamentals i dominar les habilitats bàsiques pròpies de la modalitat triada; així com els seus mètodes i tècniques.
- Conèixer i valorar críticament les realitats del món contemporani, els seus antecedents històrics i els principals factors de la seua evolució. Participar, de forma solidària, en el seu entorn social.
- Comprendre els elements i els procediments fonamentals de la investigació i dels mètodes científics. Conèixer i valorar de forma crítica la contribució de la ciència i la tecnologia en el canvi de les condicions de vida, [...].
- Refermar l'esperit emprenedor amb actituds de creativitat, flexibilitat, iniciativa, treball en equip, confiança en un mateix i sentit crític.
- Conèixer, valorar i respectar el patrimoni natural, cultural i històric de la Comunitat Valenciana i la resta de les comunitats autònomes d'Espanya, i contribuir a la seua conservació i millora.

Pel que fa a les competències bàsiques, Egea i Arias (2013: 15-16) recullen molt bé de quina manera es desenvolupen amb una taula, la informació de la qual hem adaptat a continuació:

Competències bàsiques	Tasques associades
1. Comunicació lingüística	<ul style="list-style-type: none"> - Redacció de treballs al respecte de l'activitat - Explicació pública a altres companys - Elaboració de diaris d'excavació - Confecció de fitxes i informes
2. Matemàtica	<ul style="list-style-type: none"> - Realització de cronogrames per a ubicar temporalment les troballes - Realització de croquis i dibuixos a escala del jaciment i/o les restes - Plantejament de les quadrícules en l'excavació
3. Coneixement i interacció amb el món físic	<ul style="list-style-type: none"> - Utilització de mapes i plànols - Coneixement sobre la flora i la fauna de l'entorn - Observació de l'acció humana sobre el medi
4. Tractament de la informació i competència digital	<ul style="list-style-type: none"> - Cerca d'informació relacionada amb l'excavació i les troballes - Informatització i processament de les dades - Lectura crítica i valoració de la informació obtinguda - Documentació fotogràfica de l'activitat
5. Social i ciutadana	<ul style="list-style-type: none"> - Coneixement de l'evolució de les societats - Anàlisi de les accions humanes del passat - Cooperació i treball en equip - Discussió, debat i posada en comú en torn a les hipòtesis formulades en l'activitat i la interpretació dels materials
6. Cultural i artística	<ul style="list-style-type: none"> - Coneixement de la importància de les restes materials i artístiques per al coneixement de les civilitzacions

	<p>històriques, com a resultat d'una cultura i mentalitat determinades</p> <ul style="list-style-type: none"> - Identificació de les evolucions i els canvis en els materials utilitzats en el passat
7. Aprendre a aprendre	<ul style="list-style-type: none"> - Recollida, selecció i tractament de la informació - Desenvolupament d'un mètode de treball científic - Plantejament d'hipòtesis i formulació de preguntes i respostes
8. Autonomia i iniciativa personal	<ul style="list-style-type: none"> - Realització d'activitats individuals d'indagació i respostes - Presa autònoma de decisions

Taula 1: Adaptació d'Egea i Arias (2013: 15-16).

Per acabar amb la justificació de la relació que hi ha entre l'arqueologia i l'educació també volem mencionar que més enllà de les activitats tradicionals que es duen a terme, comptem amb altres recursos que ens proporcionen les noves tecnologies i que són molt importants tant per a la difusió i comprensió de la ciència en sí mateixa, com per al seu aprofitament en matèria de didàctica. Estem parlant, per exemple, de l'arqueologia virtual, una eina que cada vegada està adquirint més i més importància entre els especialistes de la matèria i que, sens dubte, és un recurs susceptible de ser traslladat a l'aula habitual molt fàcilment.

Hui en dia comptem, cada vegada més, amb una tecnologia posada al servei de l'educació: nombroses pàgines web de museus i institucions que compten amb recursos per a la docència, webquests, blogs, programari (Hot Potatoes, JClic), materials informàtics cada vegada més presents en l'aula (ordinadors, projectors, pissarres digitals interactives), etc., que faciliten la tasca docent i al mateix temps fan els continguts de la matèria més accessibles tant al professorat com a l'alumnat. Per posar un exemple, trobem les pàgines web de llocs com el Museu de Prehistòria de València, que organitza activitats dedicades exclusivament a xiquets i té en el seu lloc web recursos per a facilitar-los la comprensió del museu. De manera que considerem que la figura del

docent no deu deixar passar la gran oportunitat que els brinda aquests recursos per a complementar les classes i afavorir un aprenentatge significatiu entre el seu alumnat.

2.3. Com incloure l'arqueologia en l'educació

Durant tot el treball estem parlant d'activitats i tasques relacionades amb l'arqueologia, tot i que encara no hem explicat en què consisteixen. Doncs bé, aquestes podem dividir-les en dos grans grups: les que es porten a terme fora de l'aula i les que es duen a terme dins d'ella.

2.3.1. Fora de l'aula

Les activitats fora de l'aula solen consistir en la visita a jaciments i/o museus arqueològics, tot i que cal afegir les recreacions històriques i arqueològiques que, encara que són més escasses, també poden tindre un aprofitament didàctic.

Tradicionalment, les visites als jaciments arqueològics les feien només experts en la matèria durant el transcurs de les excavacions, motiu pel qual es té una imatge dels jaciments com a zones restringides a les que no es pot acudir i les quals no és possible comprendre fins que la museïtzació no ha estat finalitzada (fet que, desgraciadament, no es dona en la majoria de jaciments). En els darrers anys aquesta concepció ha canviat gràcies en bona part al turisme cultural, que cada vegada sembla estar adquirint més força, i a l'aportació de les institucions locals.

Val a dir que la visita a un jaciment en el moment de la seua excavació no és el més recomanable si es fa de forma espontània, ja que pot molestar els arqueòlegs i influir en el seu treball. Tot i això, si la visita es duu a terme de forma programada i organitzada, és una molt bona manera de comprendre en què consisteix l'arqueologia i com treballen els arqueòlegs (i allunyar-se així de la idealitzada i gens fidedigna imatge d'Indiana Jones, abans mencionada). A més a més, hui en dia és cada vegada més habitual que aquestes visites als jaciments en procés d'excavació siguin proposades des de les mateixes institucions que les duen a terme, per tal d'afavorir el contacte entre la població i les restes del seu passat, però també la demanda d'aquestes visites per part dels centres educatius és significativa. A Borriana, per exemple, i ja que és l'objecte de la investigació que hem dut a terme, són diverses les visites escolars i de totes les edats, organitzades al jaciment de la vil·la romana de Sant Gregori en ple procés d'excavació.

Cal recordar, també, tal com hem comentat abans, que aquest tipus d'eixides del centre són susceptibles d'organitzar-se des de diferents departaments didàctics, com podria ser el de Ciències Socials, Ciències Naturals i Cultura Clàssica, per posar un exemple.

En quant a les visites als museus arqueològics, són un complement molt útil a les visites als jaciments, ja que els alumnes veuen en primer lloc com es treballa *in situ* i després poden conèixer quins són els resultats de les excavacions, generalment els objectes exposats al museu una vegada restaurats; és per això que aquestes dues visites solen estar combinades, encara que també són comunes les visites únicament a jaciments. Ara bé, tot i que, com hem dit, aquest tipus d'activitats són habituals, «la gran majoria d'elles es caracteritzen per una dinàmica unidireccional [en la qual al] públic escolar i no especialitzat se'ls atorga un paper de recepció passiva» (González, 2011: 4), pel que és important saber triar entre quines eixides dur a terme i quines no, així com saber preparar-les degudament amb antelació.

Pel que fa a les recreacions, cal que diferenciem entre les històriques i les arqueològiques. Les recreacions històriques són aquelles on s'ofereix una recreació d'un fet ocorregut en el passat (ja siguin escenes quotidianes o fets concrets com una batalla) i generalment compten amb intèrprets que actuen com a guies i/o com a actors. En aquest apartat podem destacar la visita anual que es realitza a la Bastida de les Alcusses de Moixent (València), les festes de Cartaginesos i Romans fetes a Cartagena (Múrcia) o les recreacions pel bimil·lenari de la mort d'August fetes aquest mateix any 2014 en nombroses poblacions espanyoles (Tarragona, Saragossa, Gijón, etc.). Solen tindre un gran èxit entre el públic, com demostra la gran concentració de gent que es pot veure any rere any en aquestes poblacions, tot i que la visita escolar és certament més complicada precisament per l'afluència de gent, encara que ben organitzada és una eina òptima per a fer que els alumnes – literalment – visquen la història (Figura 1).

Figura 1: Recreacions històriques. Cartaginesos i Romans (dalt), Bastida de les Alcusses (baix, esquerra), i combat de gladiadors pel bimil·lenari de la mort d'August a Saragossa (baix, dreta).

Creiem necessari comentar també l'existència dels parcs arqueològics dels que, tot i no ser comuns al territori espanyol, trobem alguns importants exemples a Europa, com Pfalbauten al llac Constança (Alemanya) o l'Archéodrome de Borgonya (França). Aquests fan la funció tant de jaciment com de museu, atès que són reconstruccions de jaciments per tal que el públic pugui comprendre millor com eren les restes del jaciment originalment i siga capaç «d'endinsar-se en les formes de vida de les poblacions del passat» (López, 2000: 349). La Bastida de les Alcusses (Moixent, València) compta amb un edifici construït de la mateixa manera que ho feien els ibers i amb la finalitat que venim comentant, tot i que no podem considerar-lo un parc arqueològic com a tal.

A més, també comptem amb les recreacions arqueològiques, que consisteixen en una «estratègia de simulació de processos d'investigació o de descobriment guiat amb el propòsit d'apropar el mètode d'investigació o un segment d'aquest als escolars» (González, 2011: 8). És a dir, solen consistir en simulacions d'estratigrafies o d'excavacions arqueològiques en les quals els alumnes poden participar activament i són ells mateixos els que desenterren les restes, les analitzen, cataloguen, etc.; que normalment són rèpliques per tal d'evitar que es pugui danyar el patrimoni material original (estan fetes de la manera més fidedigna possible, i per tant no resten valor didàctic a l'activitat).

Aquesta pràctica està bastant establerta en països del nord d'Europa – d'on veurem exemples més endavant –, encara que no ha sigut fins fa ben poc que s'ha començat a dur a terme a Espanya. Tot i això, ací generalment consisteixen en, com hem dit, recreacions, és a dir, es crea *ex professo* una “excavació” per tal que els alumnes puguin experimentar amb la feina de l'arqueòleg, mentre que en altres països és comú que s'organitzen excavacions reals en les que participen alumnes tant de primària com de secundària, sempre supervisats pels seus responsables i per experts². En Espanya, en canvi, sol consistir en una xicoteta superfície tancada amb murs baixos i emplenada de terra o sorra, en la que es situen les rèpliques de les restes arqueològiques que l'alumne ha de desenterrar (Figura 2). És ben cert que no és comparable una pràctica amb altra, però la resposta entre l'alumnat sol ser positiva, com hem pogut comprovar de primera mà durant una eixida al Museu d'Almassora amb alumnat de 2n d'ESO durant l'estada en el Pràcticum. Val a dir, però, que en alguns casos, eixes simulacions han anat més enllà, com és el cas de la realitzada en l'IES El Bohío de Cartagena, que després explicarem amb més deteniment.

Figura 2: Simulació d'excavació al Museu d'Almassora.

Generalment, però, l'èxit d'aquest tipus d'activitats està assegurat, ja que resulta atractiu per als alumnes perquè ixen de l'escola i poden dur a terme tasques manipulatives, cosa que sempre els agrada; i a més, el professorat té l'oportunitat d'aprofundir en alguns temes especialitzats que complementen els continguts bàsics de les assignatures. Malgrat això, també sorgeixen inconvenients i problemes a l'hora de

² Resulta, si més no, curiós, com en el transcurs d'unes excavacions d'aquests tipus al Regne Unit, uns xiquets de 7 anys van trobar un adorn per al cabell d'or datat en el 2400 aC. (www.dailymail.co.uk).

dur-les a terme precisament pel desconeixement de la majoria del professorat sobre les teories, tècniques i metodologies de l'arqueologia moderna (com es demostra en la investigació duta a terme i que expliquem posteriorment); a més de que molts professors no volen organitzar eixides fora del centre perquè, en definitiva, consideren que no aporten més de la feina que porta organitzar-les (Estepa, 2001).

En qualsevol cas, aquest tipus de visites han d'anar acompanyades d'un treball previ per part del docent, amb una

«planificació d'accions educatives sistemàtiques i elaboració de materials didàctics de qualitat [...] en els que el coneixement [...] de l'arqueologia no siga una fi en sí mateixa, sinó un instrument per a la comprensió crítica de i la participació en la societat contemporània» (González, 2011: 13),

per tal que l'alumnat conega què va a visitar, per què va a visitar-ho (és a dir, cal relacionar-ho amb el tema que s'està estudiant en eixe moment) i com interpretar-ho; a més seria molt interessant que amb posterioritat a la visita es duguera a terme algun tipus d'avaluació de la mateixa (preguntes, etc.), per tal que l'alumnat pugua obtenir el màxim de l'activitat.

2.3.2. Dins de l'aula

En quant a les activitats que es poden fer dins de l'aula relacionades amb l'arqueologia, ja hem fet menció a alguns exemples quan abans parlàvem de la interdisciplinarietat d'aquesta ciència, però com hem dit les possibilitats són infinites i tot depèn d'una sèrie de variables com són la predisposició que tinga el professor, la metodologia que utilitze, el material del qual dispose, etc.

Una manera molt simple d'incloure l'arqueologia al temari és introduint com a curiositat algun article relacionat amb els continguts que s'estan tractant, com per exemple la recent troballa de les restes dels soldats alemanys que van caure a les portes de Berlín front als russos en 1945, les últimes excavacions industrials al metro de Londres o per posar un exemple més pròxim, la troballa d'uniformes de la Guerra Civil Espanyola a Belchite³.

³ Els enllaços a aquestes notícies es poden trobar a la webgrafia (pàgina 55).

També seria factible el fet de portar un expert, per exemple, en talla lítica (una pràctica senzilla d'arqueologia experimental) que mostre als alumnes de 1r d'ESO com els homes i les dones de la prehistòria realitzaven els seus útils. Aquesta activitat genera sempre gran expectació, inclòs entre els propis arqueòlegs, de manera que hem de plantejar-nos per què no ensenyar-ho als alumnes de secundària. En aquesta línia la participació d'un expert en qualsevol tema històric que pugui fer una xerrada amena als estudiants sempre serà ben rebuda; parlem d'experts en ceràmica de l'època clàssica, numismàtica, etc.

Ja hem comentat abans en l'apartat 2.2. la creixent incorporació de les tecnologies de la informació i la comunicació a les aules. Doncs, per què no aprofitar les TIC i incloure en la programació didàctica per exemple la realització d'una webquest relacionada amb l'arqueologia? La utilització d'unes eines com són l'ordinador i l'Internet, també poden ajudar a motivar més l'alumnat.

Aquests són, però, només alguns exemples sobre activitats que es poden realitzar a classe relacionades amb l'arqueologia, però qualsevol docent pot incorporar-ne de noves a la programació didàctica. De fet, realitzant una simple cerca en Internet podem trobar molts exemples que, de ben segur, podrem adaptar a les característiques del nostre alumnat.

En definitiva, i per concloure amb l'explicació de la relació entre el patrimoni, l'arqueologia i l'educació, creiem que hi ha motius de pes suficients com per a que els docents de secundària es plantegen seriosament l'aprofitament de l'arqueologia com a una eina didàctica, perquè és una part de la Història i perquè també pot ser útil per a moltes altres disciplines. Especialment, volem destacar la discriminació que sofreixen la Prehistòria, la Protohistòria i l'Època Clàssica – sovint mencionades com “el passat exclòs” (Ruiz, 1995) – en els currículums, i de les quals l'arqueologia és la principal ferramenta per a conèixer-les; a més de que la utilitat d'aquesta per al coneixement de la resta d'èpoques i moments històrics és també innegable. Finalment la Història és el passat, però ens ha deixat la seua petjada en forma de patrimoni i creiem que «si es vol divulgar l'arqueologia i protegir el patrimoni, cal explorar els procediments per a promocionar el seu coneixement públic. I un, sens dubte importantíssim, és la introducció de l'arqueologia a l'escola» (Ruiz, 1995: 2).

3. Borriana, una localitat de més de 2000 anys

És ben conegut per tothom que la història de la ciutat de Borriana és molt extensa. Aquesta es remunta probablement a l'època romana, de la qual hi ha diversos testimonis com són els jaciments d'El Palau (amb una cronologia del segle I d.C. fins al segle V d.C.) o Sant Gregori (amb una ocupació del segle I a.C. fins al segle IV d.C.), ambdós vil·les rurals romanes; tot i que es coneixen assentaments anteriors, d'època ibèrica, en les immediacions de l'actual ciutat (jaciment de Vinarragell). És, però, en època musulmana quan la ciutat adquireix una major rellevància gràcies a la seua posició estratègica per la seua proximitat a la "Marca Hispànica", el que va fer que es convertira en una ciutat emmurallada de la qual encara queden restes visibles. Finalment, la conquesta de la ciutat per Jaume I en 1233 i l'atorgament a la mateixa de dues cartes pobles van assentar les bases del que és la ciutat actual.

Considerem doncs, que basar el present treball d'investigació en la ciutat de Borriana és una decisió justificada per la gens menyspreable quantitat de patrimoni arqueològic que es conserva a la localitat, el que es veu reforçat per l'existència del Museu Arqueològic de la ciutat, on es recullen restes des d'època prehistòrica fins a època medieval. A més a més, cal destacar que també podem trobar vestigis de la Guerra Civil com són diversos refugis o l'actual Casa de Cultura, que va servir com a presó durant la mateixa.

D'aquesta manera, creiem que si relacionem l'oferta patrimonial i arqueològica de Borriana amb la mostra d'alumnat i de professorat utilitzada per al present treball, podem comptar amb el volum d'informació necessari per a dur a terme una investigació corresponent a un Treball de Final de Màster.

Finalment, volem destacar que el fet d'emprar la història local com a una eina per a l'apropament a la història general és un bon mecanisme perquè l'alumnat siga capaç de comprendre més fàcilment els nostres orígens, ja que «el patrimoni històric i arqueològic local es conforma com a punt de trobada entre el centre educatiu i la comunitat on es troba» (González, 2011: 12); així com considerem que és una bona manera de fer créixer l'interès per la història gràcies a que els alumnes s'apropen a imatges quotidianes i poden ser capaços de veure-les amb altres ulls, el que finalment pot portar a la conscienciació de que el nostre passat cal ser conservat i, per què no, com hem comentat abans (apartat 2.2.), portar a l'estima del patrimoni i de la Història.

4. El marc legal: la presència de l'arqueologia i el patrimoni arqueològic

És ben cert que al llarg del treball hem escrit sobre la importància d'incloure l'arqueologia en les aules, però hem de tindre clar que, tot i que bona part de les decisions respecte al temari són preses pel professorat, les bases sobre el mateix ens venen donades per un marc legal al que tots hem d'atendre'ns. Així, dues són les referències legals sobre les quals estan basades finalment les programacions didàctiques que són les que dicten el dia a dia de la docència en les aules.

Volem puntualitzar que en el present curs 2014-2015 ha entrat en vigor la Llei Orgànica per a la Millora de la Qualitat Educativa (LOMQE), tot i que ara per ara només afecta alguns cursos de l'educació Primària i no entrarà en vigor per a la Secundària fins d'ací uns anys. Per aquest motiu, la referència legal donada pel Ministeri d'Educació, Cultura i Esport sobre la que ens basarem és la llei que està actualment en vigor, la Llei Orgànica d'Educació (LOE).

4.1. La llei

La Llei Orgànica d'Educació és ben escassa pel que respecta a les referències fetes al patrimoni en qualsevol dels seus aspectes, ja que només es menciona una vegada el patrimoni artístic i cultural, sense aprofundir més. Així, entre els objectius de l'Educació Secundària Obligatòria trobem: «*Conèixer, valorar i respectar els aspectes bàsics de la cultura i la història pròpies i dels demés, així com el patrimoni artístic i cultural*» (LOE, Art. 23). Considerem, doncs, que es dóna molt poca importància a un aspecte cultural de tots els ciutadans, com és el patrimoni. A més a més, cal destacar que no es fa cap referència en l'Article 33, destinat als objectius del Batxillerat, el que ens sembla incompreensible atès que en aquests dos cursos també estan presents assignatures d'Història, així com altres assignatures en les quals el patrimoni juga una part important per a complementar-ne els continguts (com poden ser Llatí o Grec).

Atès que aquesta Llei és la base per a les confeccions dels currículums en totes les comunitats autònomes espanyoles, resulta evident que, en conseqüència, la presència del patrimoni als currículums serà proporcional a la seua presència en la Llei, com a continuació veurem en el següent apartat.

4.2. El currículum

El Decret 112/2007 i el Decret 102/2008 del Consell estableixen els currículums de l'Educació Secundària Obligatòria i el Batxillerat (respectivament) a la Comunitat Valenciana. Aquests han sigut confeccionats en base a l'anteriorment mencionada Llei Orgànica d'Educació i regulen els objectius, continguts i els criteris d'avaluació de totes les assignatures de l'educació secundària a la nostra comunitat, per la qual cosa són la base de les programacions didàctiques confeccionades per tot el professorat.

En els següents paràgrafs descrivim quina és la presència del patrimoni als Currículums, tot i que parlarem del patrimoni cultural, històric i artístic principalment, ja que considerem que aquests engloben el patrimoni arqueològic dins d'ells. Tot i això, com després veurem, sí que apareix el concepte de patrimoni arqueològic.

Al Decret 112/2007 (al que ens referirem a partir d'ara com al Currículum de l'ESO) apareix diverses vegades el concepte de patrimoni, en diferents variants i en diferents matèries. Així, es fa referència al patrimoni lingüístic, natural, artístic, cultural, documental, històric i arqueològic; tot això en les assignatures de Ciències Naturals, Ciències Socials, Educació Física, Educació Plàstica, Història i cultura de les religions, Música i Llatí. No obstant això, i atès l'objectiu del present treball, farem referència a aquelles vegades en que el concepte de patrimoni siga el que venim defensant.

El patrimoni cultural en general té un xicotet paper dins dels objectius generals de les assignatures de Ciències Socials:

«8. Valorar i respectar el patrimoni natural, històric, lingüístic, cultural i artístic espanyol, i de manera particular, el de la Comunitat Valenciana, així com assumir les responsabilitats que suposa la seua conservació i millora».

«10. Comprendre els elements tècnics bàsics característics de les manifestacions artístiques en la seua realitat social i cultural per a valorar i respectar el patrimoni natural, històric, cultural i artístic, assumint la responsabilitat que suposa la seua conservació i apreciand-ho com a recurs per a l'enriquiment individual i col·lectiu».

Com es pot comprovar, són dos objectius diferenciats però que bàsicament estan defensant el mateix: la valoració i la protecció del patrimoni, siga en la concepció que siga.

La presència del patrimoni en els diferents cursos de l'ESO de Ciències Socials, és la següent:

1r d'ESO

- **Continguts:**

- Valoració de l'herència cultural i del patrimoni artístic com a riquesa que cal preservar i col·laborar en la seua conservació.

- **Criteris d'avaluació:**

- Conèixer les principals manifestacions artístiques i culturals per a valorar el seu significat com a patrimoni històric, especialment les que es refereixen a l'àmbit de l'actual Comunitat Valenciana.

2n d'ESO

- **Continguts**

- Valoració de l'herència cultural i del patrimoni artístic com a riquesa que cal preservar i amb la conservació del qual cal col·laborar.
- La importància del patrimoni documental per a l'estudi de la Història: els grans arxius històrics nacionals.

- **Criteris d'avaluació**

- Comprendre la transcendència dels aspectes culturals de l'Edat Mitjana i analitzar els estils artístics i la seua contribució a la riquesa del patrimoni historicoartístic, amb referència explícita al gòtic valencià.
- Conèixer les principals manifestacions artístiques i culturals per a valorar el seu significat com a patrimoni històric.
- Valorar el patrimoni documental d'Espanya, amb especial referència a la Comunitat Valenciana. Localitzar els principals arxius, destacant la seua projecció en la vida cultural de la Comunitat Valenciana, d'Espanya i del món.

4t d'ESO

- **Continguts**

- Cerca i selecció d'informació de fonts escrites, diferenciant els fets de les opinions i les fonts primàries de les secundàries. Contrast d'informacions contradictòries o complementàries a propòsit d'un mateix fet o situació. Anàlisi i treball amb textos històrics d'especial rellevància; valorar la importància del patrimoni documental per a l'estudi de la Història i el significat dels grans arxius històrics.

- **Criteris d'avaluació**

- Valorar el patrimoni documental d'Espanya, amb especial referència a la Comunitat Valenciana. Localitzar els principals arxius, i destacar la seua projecció en la vida cultural espanyola i internacional.

Les conclusions que d'ací podem extraure són que tant continguts com, en conseqüència, criteris d'avaluació giren tots al voltant del concepte de patrimoni cultural i artístic, destacant el patrimoni documental en 2n i 4t d'ESO, i sense fer referència al patrimoni històric ni arqueològic, clau per a la comprensió de la Història en general com hem descrit abans. A més a més, és destacable el fet que no es mencione en cap moment el patrimoni en 3r d'ESO, un curs dedicat íntegrament a la Geografia, però que creiem hauria d'estar lligat a la Història amb uns llaços més forts.

D'altra banda, ens ha cridat l'atenció com al llarg del Currículum sí que apareix mencionat diverses vegades el patrimoni arqueològic, tot i que no en Ciències Socials, sinó en Llatí. Aquesta assignatura de 4t curs de l'ESO es recolza tant en els continguts com en els criteris d'avaluació del patrimoni arqueològic per a facilitar l'aprenentatge de la matèria. Apareix en els següents apartats:

- **Continguts**

- Observació directa o indirecta del patrimoni arqueològic i artístic romà, utilitzant diversos recursos, incloses les tecnologies de la informació i comunicació.

- Observació directa o indirecta del patrimoni arqueològic i artístic romà, utilitzant diversos recursos, incloses les tecnologies de la informació i comunicació.
 - Valoració del paper de Roma en la cultura d'Occident, respecte per l'herència del seu patrimoni arqueològic, artístic i literari i interès per la lectura de textos de la literatura llatina i la visita a museus per al desenvolupament de la sensibilitat estètica.
- **Criteris d'avaluació**
 - Distingir en les diverses manifestacions literàries i artístiques de tots els temps la mitologia clàssica com a font d'inspiració i reconèixer el patrimoni arqueològic, especialment el de la Comunitat Valenciana, les empremtes de la romanització.

Tot i estar indicat en el Currículum, però, sovint no se li dóna a les restes materials la importància que tenen en aquesta assignatura, tot i estar indicat en el currículum, ja que els professors es solen centrar en la part lingüística i no en la part històrica.

Si observem, seguidament, el Decret 102/2008 (al que ens referirem a partir d'ara com al Currículum de Batxillerat), veiem com les mencions al patrimoni en general són més escasses encara que en les del Currículum de l'ESO i, a més, en cap moment s'hi fa referència en les assignatures d'Història (a excepció de la Història de l'Art).

D'aquesta manera, el patrimoni està present en les assignatures de Ciències per al Món Contemporani, Història de la Música i la Dansa, Grec i Història de l'Art; tot això com a patrimoni cultural i artístic.

Creiem necessari destacar el fet que, a diferència del que ocorre en el Currículum de l'ESO, al Currículum de Batxillerat no es fa menció al patrimoni per a l'assignatura de Llatí, que tanta importància li dóna en l'Educació Secundària Obligatòria. De fet, a l'assignatura de Grec que té uns continguts molt semblants als de Llatí, només es fa referència al patrimoni cultural en un dels seus objectius generals:

«Reconèixer i valorar els factors culturals heretats dels grecs que s'han convertit en patrimoni universal [...]».

És en l'assignatura d'Història de l'Art on el patrimoni cultural i artístic té una important presència al Currículum, encara que no es fa cap referència al patrimoni arqueològic, tant important en èpoques com la grega o la romana. Tot i que el patrimoni arqueològic està inclòs dins del mencionat patrimoni cultural i artístic. Així, com hem fet abans amb el Currículum de l'ESO, les referències al patrimoni en Història de l'Art són les següents:

- **Objectius**

- Conèixer, gaudir i valorar el patrimoni artístic, des de posicions crítiques i creatives.
- Conèixer, gaudir i valorar el patrimoni artístic en general, i el de la Comunitat Valenciana en particular, des de posicions crítiques i creatives, com a exponent de la nostra identitat cultural.

- **Continguts**

- L'art del nostre temps. És necessari que l'alumnat pondere la importància i la rellevància del concepte i de la denominació de patrimoni historicoartístic i com ha variat de manera significativa la consideració general de l'obra d'art com a bé social i cultural. En este sentit, és molt significatiu conèixer la pròpia evolució del concepte de patrimoni, des de la concepció més arcaica a la que entén el patrimoni com un enriquiment del coneixement de l'ésser humà i de la seua història. [...] Els conceptes tractats en este nucli permeten desenvolupar actituds i valors positius, i al seu torn crítics, davant de la conservació de les obres d'art, els monuments i els conjunts monumentals que formen el patrimoni historicoartístic.
- L'obra d'art en el museu. Gestió dels béns culturals: conservació, restauració i ordenació del patrimoni historicoartístic. La Llei Valenciana del Patrimoni.

- **Criteris d'avaluació**

- Reconèixer i valorar la diversitat i riquesa del nostre patrimoni artístic per mitjà de l'anàlisi d'algunes obres d'art.

En definitiva, i per concloure amb el marc legal, hem pogut comprovar com la presència del patrimoni cultural (en general) en els Currículums no és abundant, però tampoc resulta anecdòtica. Tot i això, creiem que no es fa una menció adequada, atesa la poca o nul·la importància que se li dóna en algunes assignatures – considerem especialment rellevant el cas del Currículum de Batxillerat –. A més a més, les ocasions en que es valora en els objectius, els continguts i els criteris d'avaluació semblen una redundància en sí mateixa, perquè sempre es diu que “cal conservar el patrimoni”. No ens entengueu malament, estem totalment a favor d'aquesta postura, però creiem que la concepció és errònia des d'un principi, ja que en cap moment està plantejat el fet de simplement explicar què és el patrimoni a l'alumnat en l'Educació Secundària Obligatòria. I ja no parlem de patrimoni arqueològic o patrimoni històric, sinó del concepte de patrimoni en general. Sí que està present, però, en els continguts de l'assignatura d'Història de l'Art de Batxillerat, tot i que tenint en compte que es dóna en l'últim curs de l'educació secundària, creiem que no resulta adequat.

5. Cap a un estat de la qüestió

La investigació que hem dut a terme per a la realització d'aquest treball ens ha fet conèixer una sèrie d'actuacions que han tingut lloc en nombrosos països i en les quals han estat relacionades l'arqueologia i l'educació.

L'interès per unir arqueologia i educació no és recent. De fet, García (2007: 204) ens diu que va ser a partir del Congrés Mundial d'Arqueologia celebrat a Anglaterra el 1986 quan «els acadèmics es van adonar de la importància que tenen la difusió i educació; [i a més,] els educadors van començar a involucrar-se en el tema i a incloure en les seues classes, de forma bàsica i experimental, l'arqueologia».

Ara bé, tothom sap que una cosa és la teoria i una altra la pràctica. Han hagut de passar anys des d'aquell Congrés per a veure d'una forma més evident les actuacions que s'han dut a terme en aquest camp i, així i tot, encara estem lluny d'aconseguir una inclusió normalitzada d'aquest tipus de pràctiques.

A continuació, presentem una selecció d'aquestes per tal de servir com a exemple de què podem fer els docents per tal d'incloure l'arqueologia en les aules. Hem cregut convenient fer una diferenciació entre accions a Europa, a Espanya i a la Comunitat Valenciana, a més d'afegir quin és el cas de Borriana.

5.1. Europa

En Europa occidental existeix una cultura museística amb fortes arrels, el que finalment ha comportat que aquests espais es posicionen com a elements no tan sols d'oci, sinó també educadors. Així, per exemple al Regne Unit, el Museu Nacional de Gal·les i el Parc Nacional Pembrokeshire han organitzat una simulació de vila celta on els alumnes poden viure eixa època a través de les activitats que realitzen, basades en el currículum de l'educació nacional. A més, també duen a terme cursos de formació del professorat en l'ensenyament de l'arqueologia (García, 2007).

També en el Regne Unit existeix l'anomenat The Young Archaeologists' Club, que organitzen jornades d'excavacions per a alumnes, on poden treballar com realment ho fan els arqueòlegs i compten fins i tot amb una revista per als "joves arqueòlegs".

Un altre exemple que volem destacar és el Programa Nacional d'Adopció de Monuments a Itàlia, gestionat per la Napoli Novantanove, que compta amb centres de primària i secundària de més de 200 municipis en tot el país (González, 2011). Nascut a la ciutat de Nàpols, el seu manifest cita: «adoptar un monument no tan sols significa conèixer-lo, també acollir-lo baix una tutela espiritual i, per tant, evitar el seu oblit i la seua degradació, cuidar-lo, tutelar-ne la conservació, difondre el seu coneixement i promoure la seua valorització»⁴.

Cal destacar, però, que són moltes les accions i iniciatives dutes a terme arreu d'Europa i del món – és especialment destacable la llavor de les universitats nord-americanes en aquest camp –, tot i que hem preferit dedicar-li més atenció a exemples espanyols per la proximitat i per estar sota la mateixa llei educativa.

5.2. Espanya

A Espanya també són significatives les activitats que s'han dut a terme en relació a l'arqueologia i l'educació. Hem trobat exemples dispersos arreu de tota la geografia i, malgrat que en mencionarem uns pocs, el nombre total és major. Aquests són:

- Gondomar (Pontevedra, Galícia). Es va realitzar l'aproximació a un jaciment paleolític local a través de l'explicació i la recreació d'una xicoteta part del jaciment en les instal·lacions de l'IES Auga da Laxe (Villar i Vázquez, 2006).

- Gijón (Astúries). Destaquen les activitats pedagògiques dels tres museus arqueològics de la localitat; així com la pràctica arqueològica realitzada amb alumnes de 1r de Batxillerat de l'IES Doña Jimena per a conèixer l'impacte de la romanització en la ciutat, a través de l'estudi i el treball de camp al jaciment pròxim de Murias de Beloño (García i Martín, 2009; García i Gómez, 1996).

- San Fernando (Cadis, Andalusia). Es va dur a terme un programa anomenat "Cita con mi Historia" consistent en classes lectives al Museu Històric de la ciutat a alumnes de 3r d'ESO de l'IES Sancti-Petri San Fernando, que van conduir a la

⁴ «Adottare un monumento non significa solo conoscerlo ma anche prenderlo sotto tutela spirituale e dunque sottrarlo all'oblio e al degrado, averne cura, tutelarne la conservazione, diffonderne la conoscenza, promuoverne la valorizzazione» (www.lascuolaadottaunmonumento.it).

realització d'una revista al centre, a l'organització i celebració del I Congrés Juvenil d'Història Local – amb la participació dels alumnes com a ponents – i a la posterior publicació de les actes del mateix (Domínguez, 2009).

- Agoncillo (La Rioja). Es proposa un taller didàctic al jaciment de Velilla de Aracanta per a alumnat d'ESO on després d'estudiar i contextualitzar el jaciment, es duu a terme un anàlisi i estudi de l'estratigrafia *in situ*, per acabar amb l'elaboració d'un dossier per part dels alumnes (García i Castillo, 2005-2006).

- Cartagena (Múrcia). A l'IES El Bohío de Cartagena es va realitzar en 2012 una activitat consistent en la recreació d'un jaciment en els jardins del centre, en el qual van poder excavar, analitzar i difondre alumnes de 1r d'ESO, i va comptar amb la col·laboració de quasi la totalitat dels docents de l'institut. Ens sembla especialment interessant aquesta proposta per la posada en escena que va dur a terme, ja que ho van preparar en secret i ho van anunciar a mode de notícia en la premsa local, fet que va generar una gran expectació entre els alumnes i va contribuir al seu complet èxit. De fet, des de llavors s'han realitzat diverses experiències més, que, tot i que no han comptat amb eixe efecte sorpresa de la primera, també han tingut molt bona acceptació (Egea i Arias, 2013).

Figura 3. Recreació d'un jaciment a l'IES El Bohío de Cartagena.

Dins d'Espanya, però, és sens dubte Catalunya la que en termes generals impulsa un major nombre d'accions i activitats relacionant el patrimoni, l'arqueologia i l'educació. Alguns exemples són:

- Tarragona. El Museu Nacional Arqueològic de Tarragona també duu a terme diverses activitats amb finalitats pedagògiques, que es veuen complementades amb el material didàctic preparat pel propi museu i posat al servei dels docents. Especialment destacable és el seu Taller d'Arqueologia, dirigit tant a Primària com a Secundària i Batxillerat, consistent en una simulació d'excavació de tres jaciments i el posterior anàlisi de les restes, seguint la metodologia que seguiria un arqueòleg en una excavació real (Sada, 1998).

- Barcelona. El projecte "Patrimonia'm" va sorgir de la unió entre els centres educatius del districte de Ciutat Vella i el Museu d'Història de Barcelona, destinat a alumnes de Primària i primer cicle de Secundària. Aquest consisteix en que cada centre s'encarrega d'un conjunt patrimonial de l'antiga ciutat romana de *Barcino* i desenvolupa una activitat d'ensenyament-aprenentatge sobre el vestigi arqueològic i el seu valor patrimonial, tot això en diferents espais: l'aula, el museu, el jaciment o altres llocs de la ciutat (Garcès i altres, 2009).

- Sant Llorenç de Montgai (Lleida). En aquesta localitat catalana es troba el Camp d'Aprenentatge de la Noguera en el que es duen a terme simulacions del mètode d'investigació arqueològica així com experimentació didàctica en arqueologia prehistòrica, medieval i de la Guerra Civil, tant per als cursos de Primària com per als de Secundària. A més a més, també participa en la formació inicial del professorat i en la investigació de la didàctica de la Història. A això cal afegir que el Camp d'Aprenentatge forma part també del programa "L'escola adopta un monument", similar al que hem comentat abans en Itàlia (Bardavio i González, 2008; Bardavio i altres, 2011).

- Sant Quirze del Vallès (Barcelona). A l'IES Sant Quirze es va oferir als alumnes de 1r d'ESO una assignatura optativa anomenada "Introducció a l'arqueologia", en la qual els alumnes van poder dur a terme una simulació d'excavació prehistòrica, un taller de sílex i la reconstrucció a escala d'una de les cabanes excavades en el jaciment proper de la Balma de Can Pallàs (Bardavio, 2008).

5.3. La Comunitat Valenciana

La Comunitat Valenciana no és una de les més fructíferes pel que a aquest tipus d'activitat es refereix, tot i que també podem mencionar alguns exemples a continuació:

- El Campello (Alacant). Ací es va dur a terme un projecte interdisciplinari (Ciències Naturals - Història) consistent en l'estudi tant de les restes arqueològiques com del medi físic que envolta el jaciment de la Illeta dels Banyets, per a alumnat de 1r de BUP (3r d'ESO actualment) de l'IES de Sant Joan d'Alacant. En primer lloc es va realitzar un treball previ a l'aula per a conèixer la història i l'estat actual del jaciment, després es van traslladar *in situ* i van fer una observació directa dels coneixements previs que havien obtingut, seguint un esquema preparat pel professor i, finalment, de nou en l'aula, els alumnes van fer una síntesi dels nous coneixements adquirits i un informe final de l'experiència (Salinas, 1996).

- València. A l'IFP Misericòrdia es va dur a terme en la dècada dels 90 un projecte anomenat "Taller de Arqueología 4", consistent en l'excavació en un jaciment simulat per tal que els alumnes conegueren en mètode científic arqueològic. Així, es van crear una cabanya, un fogar i un soterrament neolític, i una incineració ibèrica; que els alumnes van poder excavar, per a posteriorment analitzar les restes i finalment elaborar una memòria de l'excavació, és a dir, van seguir tots els passos que segueixen els arqueòlegs en excavacions reals (Gil i altres, 1996).

5.3.1. La ciutat de Borriana

Ja que aquest treball es basa en els centres de secundària de Borriana, hem cregut convenient incloure en l'estat de la qüestió un apartat a aquesta localitat, tot i que, malauradament, no han sigut moltes les activitats que s'han dut a terme.

Així i tot cal mencionar que des de l'Ajuntament i el Museu Arqueològic a principis d'aquest any 2014 van organitzar unes activitats per a alumnat de Primària de la localitat, gestionades per una empresa arqueològica externa. Aquestes van consistir en visites al Museu Arqueològic i el laboratori adjacent, acompanyades d'una activitat anomenada "Arqueòdrom" en la que els alumnes podien participar en una simulació d'excavació en unes caixes amb sorra on hi havia enterrats diferents objectes ceràmics d'època romana que, posteriorment, van dibuixar. Aquesta activitat, però, no resulta

especialment significativa per a l'aprenentatge de l'alumnat per la manca de suport didàctic amb la que està programada.

A més a més, a l'IES Llombai existeix una assignatura optativa per a alumnat de 2n d'ESO anomenada "Taller del geògraf i l'historiador" en la que algun any⁵ s'ha inclòs una unitat didàctica anomenada "Taller d'arqueologia". En aquesta s'aprofundeix lleugerament en el treball de l'arqueòleg i es fan visites tant al Museu Arqueològic com al jaciment romà de Sant Gregori. Tot i això, com no és una unitat didàctica que es repeteix tots els anys, tampoc té un paper destacat dins l'assignatura.

En definitiva, les activitats que es venen portant a terme al territori espanyol són més bé escasses si ho comparem amb el nombre i el valor educatiu de les activitats realitzades en Europa i en altres territoris com són els Estats Units d'Amèrica. A més a més, com hem pogut comprovar, generalment consisteixen en les simulacions arqueològiques i, en molts casos, no es va més enllà d'aquestes pràctiques.

Volem destacar, però, l'existència dels programes "d'adopció de monuments" (dels que hem citat els exemples d'Itàlia o de Catalunya, tot i que és un programa promogut des de la Unió Europea i es duu a terme en molts països) que ens han semblat molt interessants per la seua contribució en gran mesura a l'estudi, la difusió i la conservació del patrimoni en general.

⁵ En el cas d'aquesta assignatura, cada any se n'encarrega un professor diferent i, al ser optativa, les programacions varien d'uns a altres. Informació proporcionada per la professora del centre Rosa Porcar.

6. El (des)coneixement de la comunitat educativa

Fins ara hem estat veient quins són els beneficis d'incloure l'arqueologia en l'assignatura d'Història per a complementar i facilitar l'ensenyament i l'aprenentatge de la mateixa, a més de veure quina és la presència que té al Currículum i conèixer algunes de les experiències dutes a terme en aquest sentit.

Ara bé, el principal objectiu que ens hem plantejat amb la redacció del present treball és conèixer quina és la realitat a la ciutat de Borriana, raó per la qual hem dut a terme una sèrie de qüestionaris a una mostra dels professors i alumnes de la localitat que han respost de forma anònima. A continuació, doncs, presentem els resultats⁶ que hem obtingut a partir dels mencionats qüestionaris.

6.1. Alumnat

En quant a la mostra d'alumnat que hem pres per a la realització dels qüestionaris, ha sigut un total de 251 alumnes. Aquesta xifra correspon a alumnat dels dos instituts públics de Borriana (IES Jaume I i IES Llombai), dels que hem triat aleatòriament un grup per cada nivell educatiu de cada centre. Creiem que la mostra és suficientment representativa, ja que, com veurem a continuació, les respostes resulten bastant uniformes en tots els cursos, de manera que hem considerat que tot i que haguérem augmentat el nombre d'alumnes enquestats, les respostes hagueren seguit en la mateixa línia sense variacions destacables. El nombre d'alumnes per curs ha sigut el següent⁷:

Curs	1r ESO	2n ESO	3r ESO	4t ESO	1r Batx.	2n Batx.
Alumnes	59	54	43	42	17	36

El qüestionari destinat a l'alumnat (Annex 1) està basat en un total d'11 preguntes curtes, de les quals 9 són de resposta oberta i 2 de selecció entre les respostes proposades, amb les que preteníem aproximar-nos als coneixements reals que tenen els

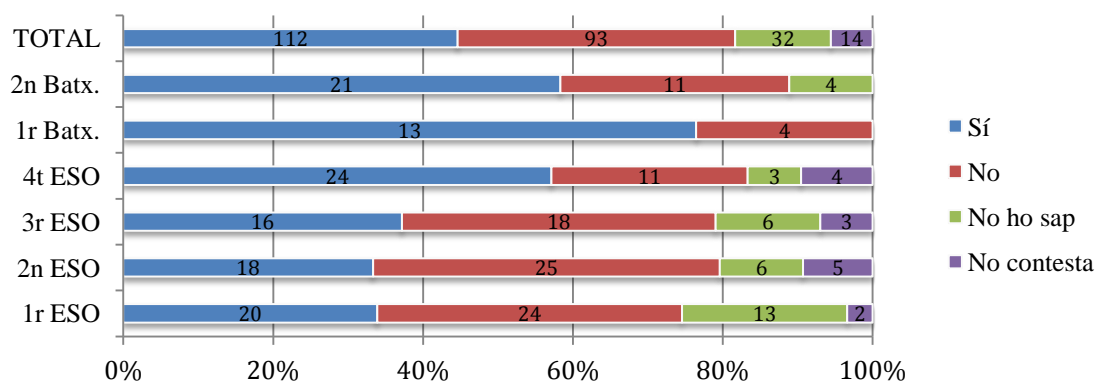
⁶ Totes les gràfiques i taules presents en aquest apartat són d'elaboració pròpia a partir de les respostes obtingudes en els qüestionaris realitzats a alumnes i professors de la localitat (setembre de 2014).

⁷ En el cas de Batxillerat, els qüestionaris han estat realitzats a grups de les modalitats d'Humanitats i Ciències Socials (1r Batx.), i d'Humanitats i Ciències Socials i de Ciències i Tecnologia (2n Batx.).

alumnes sobre l'arqueologia, així com saber quin és el grau de sensibilització que existeix en ells respecte al patrimoni arqueològic i les restes materials. A més, també volíem saber si han realitzat visites a jaciments arqueològics o si en coneixen encara que no els hagen visitat, per tal de comprovar fins a quin punt aquestes eixides (que són les activitats més comunes fetes fora de les aules) els han sigut útils, i també de quina manera l'opinió pública influencia el coneixement que els xiquets tenen sobre alguns jaciments i sobre l'arqueologia en general.

Seguidament, doncs, passem a l'anàlisi de les dades⁸ obtingudes a partir dels qüestionaris realitzats, diferenciant quasi totes les preguntes de manera individualitzada.

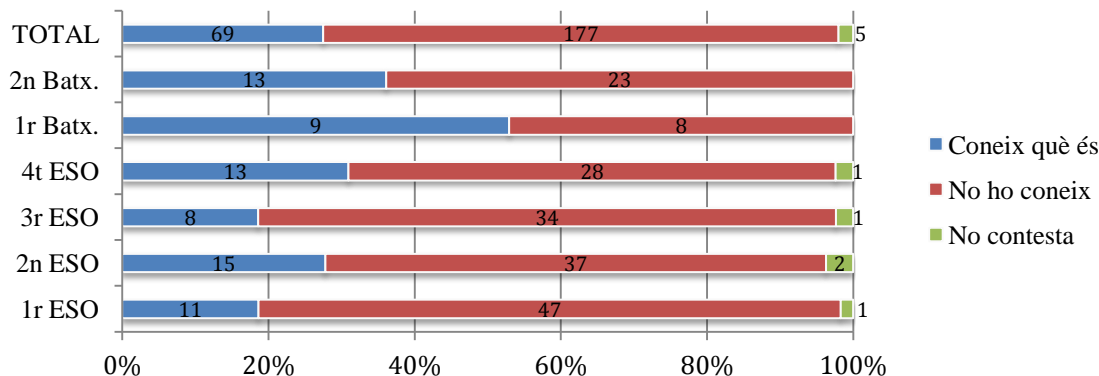
✓ T'han explicat a classe què és l'arqueologia? Quan?

Tal i com es pot comprovar en la gràfica, les respostes a aquesta primera pregunta es poden dividir en dos grans blocs. Per una banda, els tres primers cursos de l'ESO, on menys del 40% de l'alumnat afirma que no els ho han explicat; per una altra, en 4t d'ESO i els dos cursos de Batxillerat l'alumnat que diu que sí que els ho han explicat és majoria. Respecte a quan els ho han explicat, generalment responen que durant l'educació Primària i els dos primers cursos de la Secundària, tot i que també destaquen uns pocs alumnes que afirmen que els ho han explicat a casa. Aquestes respostes estan associades, com veurem després en les respostes dels professors (apartat 6.1.), a la visió que tenen bona part dels docents d'associar l'arqueologia amb la Prehistòria i l'Antiguitat (ja que aquests períodes s'expliquen en els últims cursos de Primària i en 1r d'ESO).

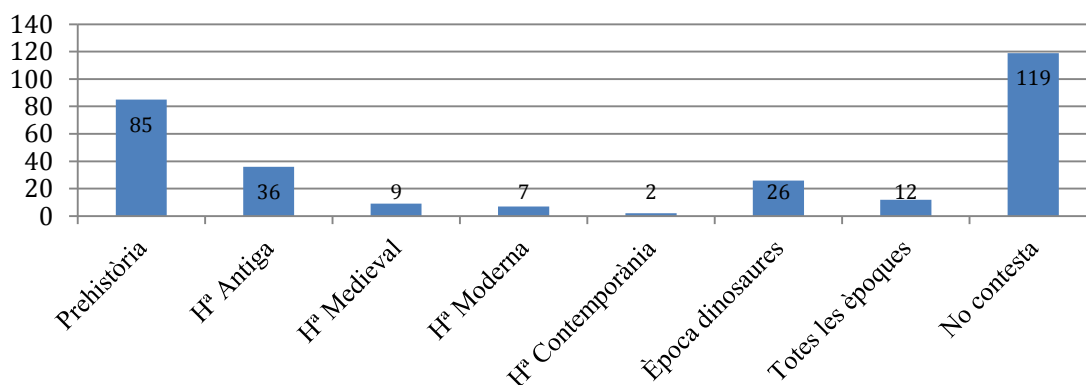
⁸ Els histogrames de barres horitzontals estan expressats en percentatges en els eixos inferiors i en nombre d'alumnes a l'interior de cada barra, amb colors diferenciats seguint la llegenda respectiva.

- ✓ **Explica amb les teues paraules què és l'arqueologia.**
- ✓ **Saps de què s'encarrega l'arqueologia? Explica-ho.**

Aquestes dues preguntes hem decidit associar-les ja que generalment els alumnes han respost igual en ambdues. Si ens basem en el còmput total dels alumnes, és significatiu que tot i que són 112 els que recorden que sí que els han explicat què és l'arqueologia (pregunta anterior), només 69 alumnes (un 27,5% del total) són capaços de donar una correcta definició sobre què és i de què s'encarrega l'arqueologia. Ens ha cridat l'atenció que un gran nombre d'alumnes ho associa a desenterrar ossos de dinosaures (el que possiblement ha estat influenciat per les pel·lícules d'aventures) i només una xicoteta part dels que han donat una correcta definició, han considerat l'arqueologia com a una ciència.

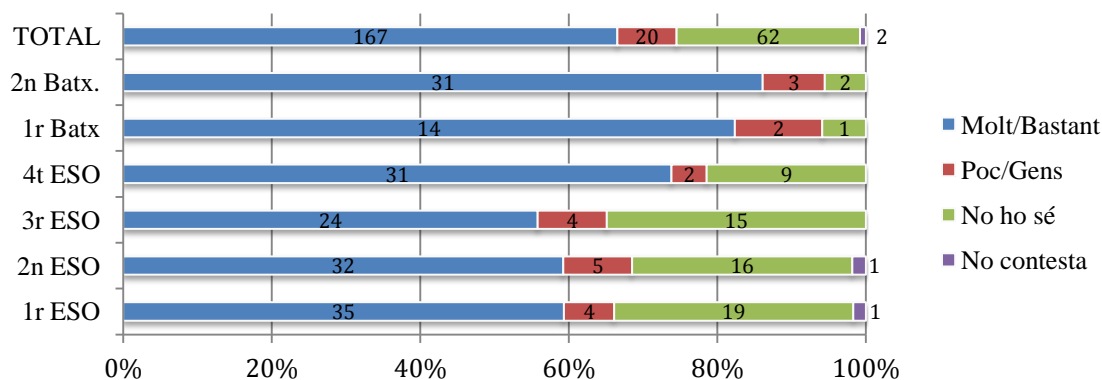
- ✓ **Quins períodes de la història relaciones amb l'arqueologia?**

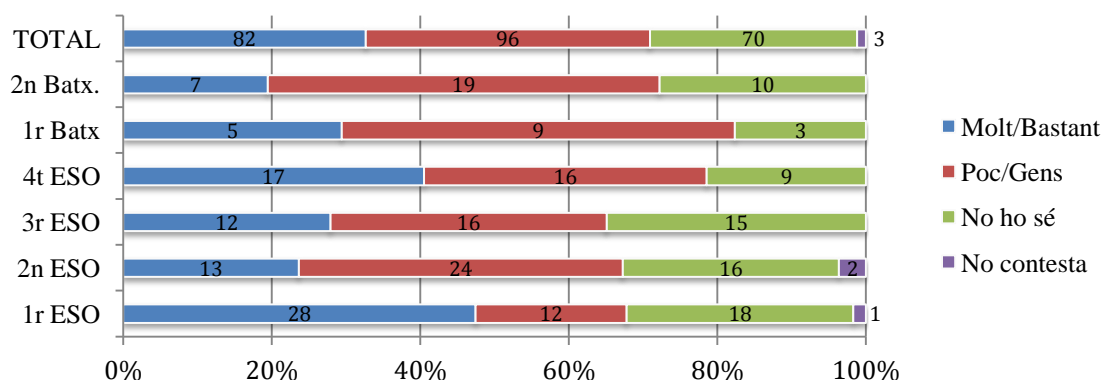
Per a aquesta qüestió hem presentat en una gràfica el nombre de vegades que han sorgit les diferents èpoques històriques entre el total dels alumnes; les respostes diferenciades per nivells es poden trobar a l'Annex 2. Com es veu a la gràfica, destaca sobretot la Prehistòria, seguida de la Història Antiga i de l'Època dels dinosaures. A

més a més, cal remarcar que només 2 alumnes han mencionat la Història Contemporània i només 12 han encertat dient que l'arqueologia es relaciona amb totes les èpoques històriques. Hem d'assenyalar que açò va en consonància amb el que hem vist fins ara, respecte als moments en què se'ls ha explicat què és l'arqueologia.

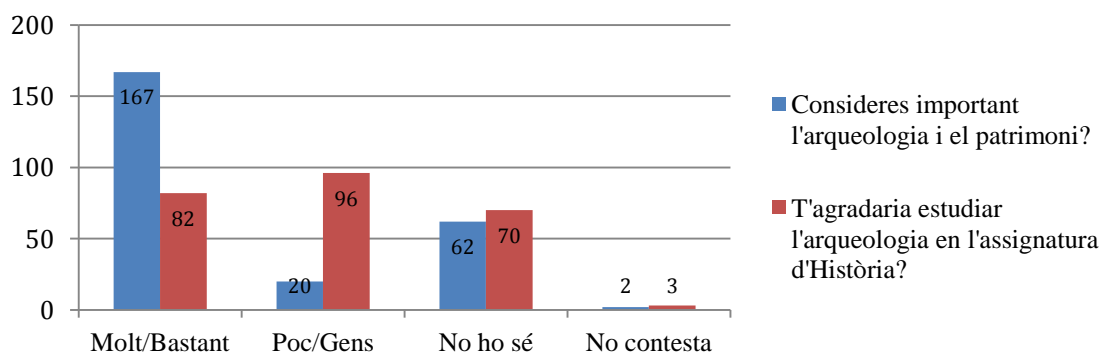
✓ **Consideres important l'arqueologia i el patrimoni?**

✓ **T'agradaria estudiar l'arqueologia en l'assignatura d'Història?**

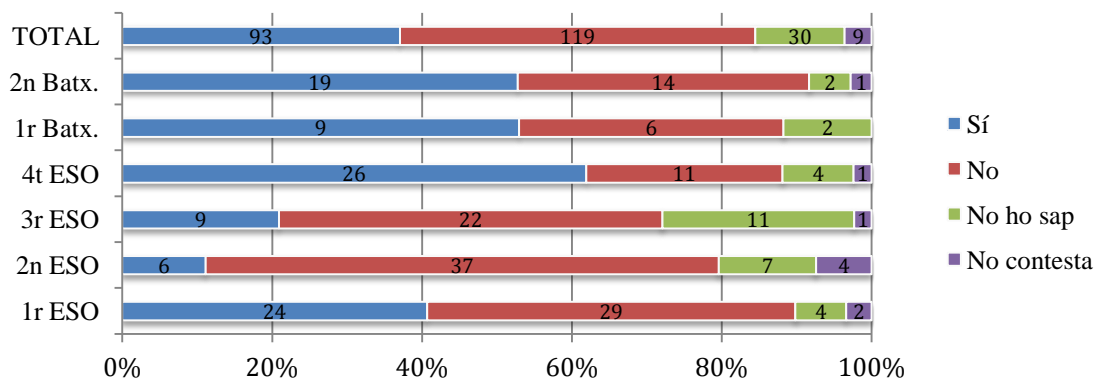

***Comparació de les taules anteriors sobre el total d'alumnes:**

Aquestes dues preguntes també les hem unit per a fer un sol comentari, atès que eren les úniques que tenien respostes tancades (molt, bastant, no ho sé, poc, gens) i que els resultats obtinguts són bastant significatius. Si tenim en compte la primera pregunta (“Consideres important l’arqueologia i el patrimoni?”), veiem com més d’un 66% dels alumnes han respost positivament i és remarcable com, a mesura que l’alumnat va augmentant en edat, també augmenta el nombre de respostes positives. Cal tindre en compte, al mateix temps, que entre l’alumnat més menut hi ha una considerable quantitat de respostes “no ho sé”, ja que segurament degut a la seua joventut encara no són capaços d’entendre la importància del patrimoni arqueològic. En canvi, si passem a la segona pregunta, veiem com en general els tres tipus de resposta estan equilibrats en nombre (a excepció de 1r d’ESO, on quasi un 50% dels alumnes afirma que sí que els agradaria estudiar-ho). Açò ens porta a la gràfica comparativa entre les respostes a una i altra pregunta, ja que ens ha semblat molt destacable el fet que la majoria dels alumnes veuen importants l’arqueologia i el patrimoni, però el major nombre d’ells no estaria disposat a estudiar arqueologia en l’assignatura d’Història.

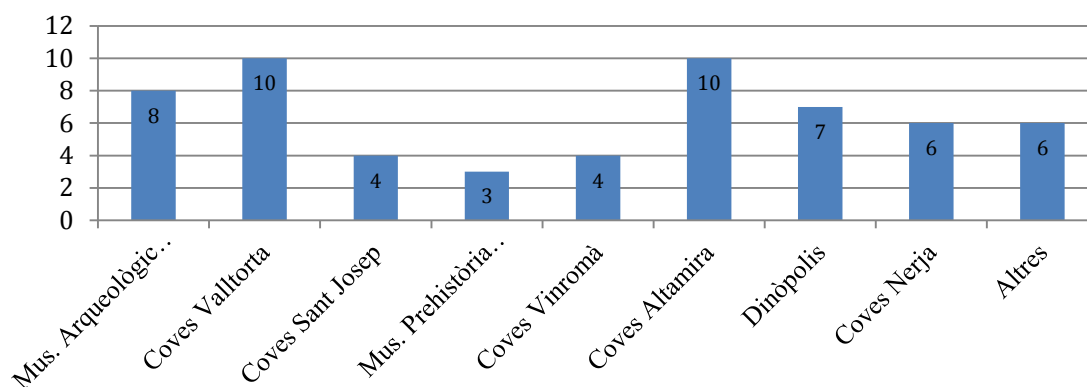
✓ **Has visitat amb l’escola o l’institut algun jaciment arqueològic? Si és que sí, recordes el nom i on estava? Quan vas anar?**

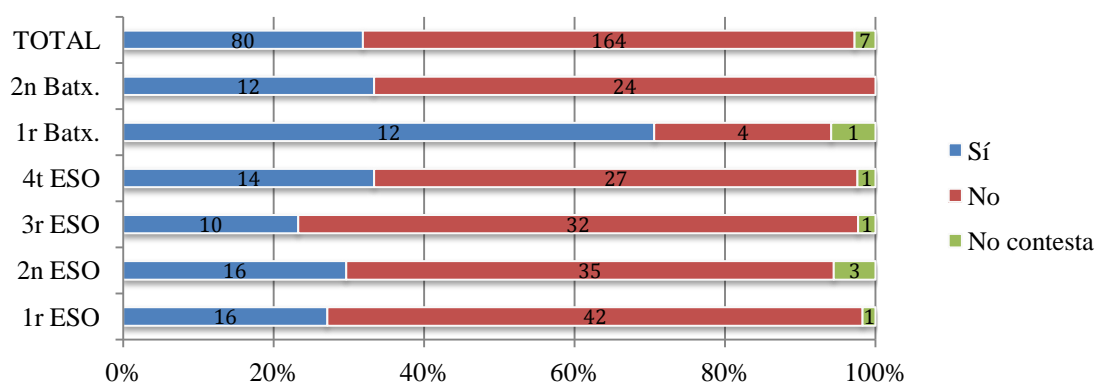
En l’histograma podem veure com les respostes tornen a estar dividides entre els tres nivells inferiors i els tres nivells superiors, destacant sobretot els cursos de 2n i 3r d’ESO. Açò pot ser degut a que els alumnes de 1r d’ESO, provinents de Primària, tenen més recents les possibles visites que hagen fet amb l’escola, mentre que en 2n i 3r d’ESO és possible que ja no se’n recorden de les eixides (també augmenta en aquests casos el nombre d’alumnes que no saben si han fet alguna visita d’aquest tipus). En

canvi, alumnes més majors sí que recorden haver fet eixides d'eixe tipus, pel que ens resulta difícil explicar aquest sobtat salt, certament desconcertant.

Com es pot veure en la gràfica inferior, feta sobre el còmput total d'alumnes, entre les visites que més s'han fet destaquen les Coves de la Valltorta (Tírig) i les d'Altamira, seguides de les visites al Museu Arqueològic de Borriana⁹ i, una vegada més relacionat amb els dinosaures, Dinòpolis¹⁰ a Terol. Cal destacar, però, que en cap moment apareixen els jaciments de la localitat. La relació de llocs visitats dividida per nivells es troba en l'Annex 3.

✓ **Has visitat amb la teua família algun jaciment arqueològic? Si és que sí, recordes el nom i on estava?**

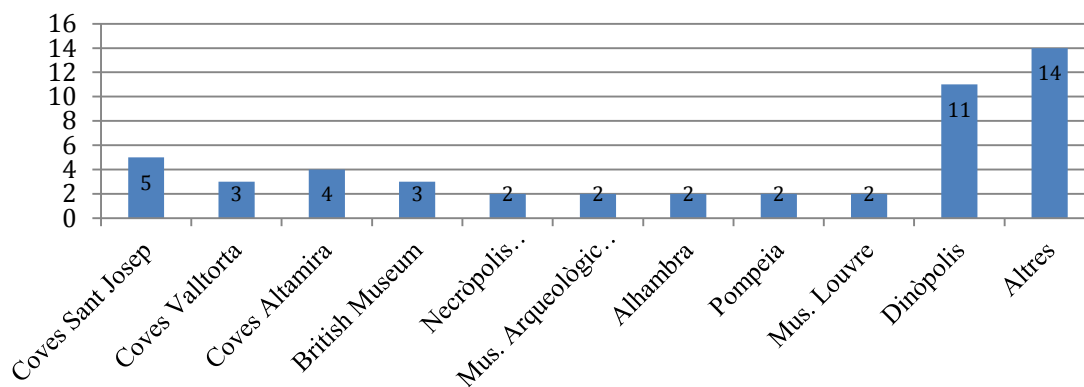
En aquest cas, a excepció de 1r de Batxillerat (tot i que el nombre d'alumnes enquestats en aquest curs es significativament menor), generalment les visites en família

⁹ Tot i que aquest no és un jaciment arqueològic, hem decidit donar com a vàlides aquestes respostes atesa la clara relació que té amb l'arqueologia.

¹⁰ Tot i no ser un parc arqueològic, sinó paleontològic, és significatiu el nombre de vegades que apareix a les respostes dels alumnes, motiu pel qual l'hem afegit a aquesta i posteriors gràfiques.

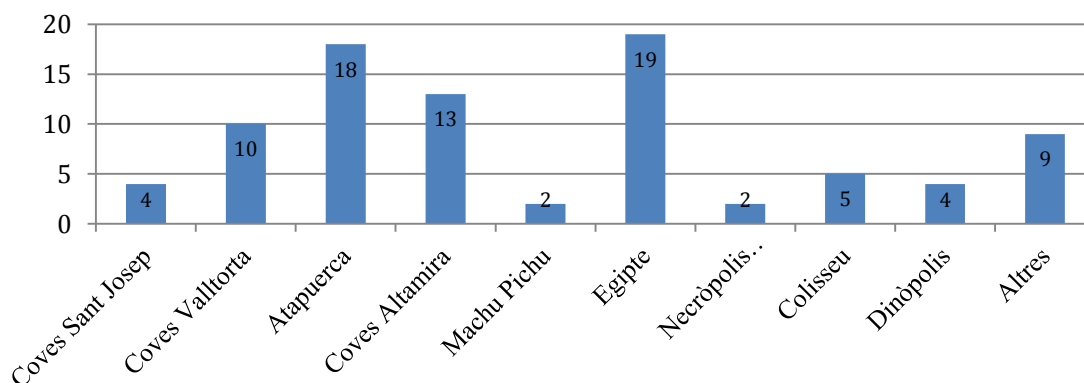
a jaciments arqueològics no són les més abundants, si ens atenem a les respostes donades per l'alumnat.

A la següent gràfica trobem els jaciments arqueològics i llocs relacionats que hem pogut obtenir a partir de les respostes dels alumnes, on destaquen les Coves de Sant Josep (la Vall d'Uixó), seguides de les Coves d'Altamira, les de la Valltorta (Tírig) i el British Museum. De nou, però, el que més han mencionat els alumnes ha sigut el parc de Dinòpolis (Terol). Creiem convenient destacar que en aquest cas els alumnes han mencionat la necròpolis musulmana de Calatrava que, tot i que aquesta va ser una excavació d'urgència feta recentment (novembre de 2013) amb motiu d'unes obres i no era visitable, al menys podem entendre que els 2 alumnes que la mencionen es van apropar amb les seues famílies a l'exterior de l'excavació. Les respostes dels alumnes dividides per nivells es poden trobar a l'Annex 4.

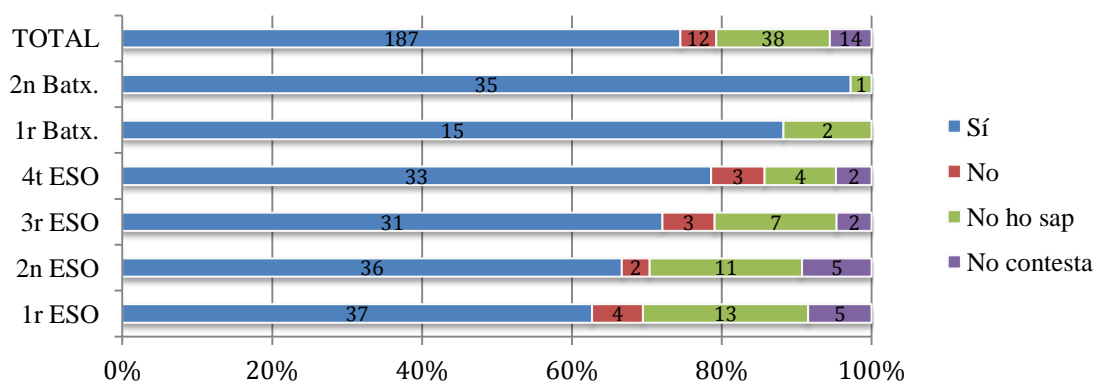
✓ **Coneixes algun jaciment arqueològic encara que no l'hages visitat? Quin?**

En la gràfica inferior trobem les respostes a aquesta pregunta del total dels alumnes, a l'Annex 5 podem trobar-les dividides per nivells. Aquestes respostes han sigut variades i destaquen sobretot les piràmides i tombes d'Egipte a més del jaciment d'Atapuerca i les Coves d'Altamira. Deixant de banda Egipte, que creiem és el principal referent per a qualsevol persona si parlem d'arqueologia, els altres dos jaciments que més alumnes reconeixen són els dos llocs arqueològics amb major presència en l'imaginari del territori espanyol. Això és degut evidentment a la gran importància que aquests tenen, el primer per a entendre l'evolució de la nostra espècie i el segon pel gran valor i qualitat de les pintures rupestres que allí s'hi troben, les primeres trobades en Espanya; però també és degut al gran pes mediàtic que se'ls assigna, ja que són els màxims exponents de la investigació arqueològica al nostre país.

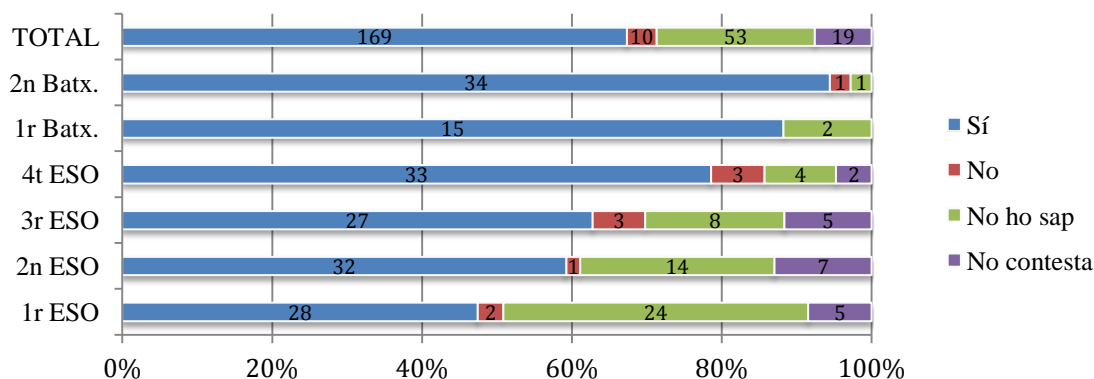
✓ **Creus que és important que es conega la història a través de l'arqueologia?**

Per què?

Davant aquesta pregunta, les respostes de l'alumnat han sigut majoritàriament positives i, a més, han augmentat en percentatge a mesura que augmentava l'edat dels enquestats, fins arribar al 97% de 2n de Batxillerat. Creiem convenient destacar també que la quantitat d'alumnes que no tenien clara la resposta ha anat disminuint progressivament també a mesura que avancem en els nivells educatius, així com les respostes negatives són quasi inexistentes. Això demostra que com més majors són més clara tenen la importància de l'arqueologia per a conèixer la Història, però en general és un fet del que tots els alumnes són conscients. Ara bé, dubtem de fins a quin punt aquesta conscienciació general és real si tenim en compte que la majoria d'alumnes no té clar què és l'arqueologia o a què es dedica. D'altra banda, podem deduir que encara que les seues definicions sobre l'arqueologia no són del tot encertades, tenen un coneixement aproximat.

✓ **Creus que és important conservar i conèixer el patrimoni arqueològic? Per què?**

Les respostes a aquesta qüestió han anat en la línia de l'anterior, és a dir, són generalment positives i van en augment amb l'edat de l'alumnat. Ara bé, en quantitat d'alumnes, especialment en els tres primers cursos de l'ESO, el nombre de respostes positives és menor que en l'anterior cas. Açò és degut a que molts d'ells no tenen clar quin és el valor de les restes arqueològiques i del patrimoni en general. De fet, durant la realització de les enquestes als alumnes, vam poder comprovar com la majoria dels més menuts desconeixia completament quin és el significat de la paraula "patrimoni", motiu pel qual les respostes dubitatives (o directament la no resposta) davant aquesta pregunta han sigut més nombroses.

6.2. Professorat

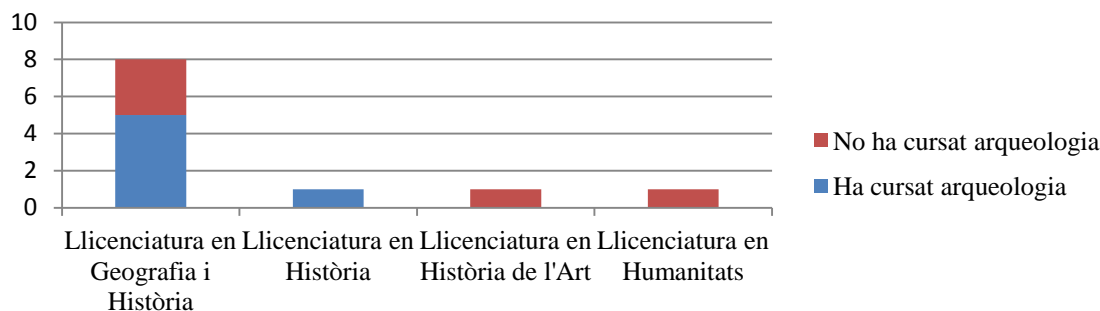
Pel que fa al professorat, la mostra de qüestionaris que hem obtingut s'estén més enllà dels centres públics, ja que també hem comptat amb la col·laboració de professors de tres dels quatre centres concertats de la localitat. Val a dir que, dels 14 professors i professores de Geografia i Història que hi ha als centres de Borriana, només 11 (amb edats compreses entre els 33 i els 58 anys) han acceptat col·laborar en la present investigació, encara que considerem que és una mostra bastant representativa del total (suposa més d'un 78%).

El qüestionari (Annex 6) que han respost els professors està compost per un total de 13 preguntes de resposta oberta, encaminades majoritàriament a conèixer quines són les seues pràctiques didàctiques relacionades amb l'arqueologia – si en duen a terme

–, així com a saber quins són els seus coneixements sobre arqueologia i sobre el seu aprofitament didàctic en la zona de Borriana.

D'aquesta manera, a continuació presentem les respostes dels professors al nostre qüestionari, diferenciant la majoria de preguntes de manera individualitzada.

✓ **Quins estudis has cursat? Has cursat arqueologia en ells?**

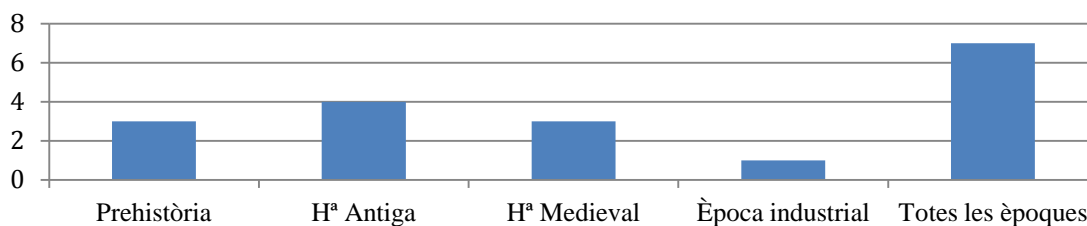
Aquesta pregunta estava destinada a conèixer un poc més sobre la formació dels professors, tot respectant l'anonimat dels qüestionaris, per tal de comprovar si la seua formació prèvia influència d'alguna manera la seua pràctica docent en l'actualitat. Dins de les diferents llicenciatures que han realitzat, 5 professors afirmen no haver cursat cap assignatura d'arqueologia, mentre que els restants 6 sí. Cal destacar que dels que sí en van cursar, només un és especialista en arqueologia, la resta es limiten a una assignatura el primer any de carrera. Després veurem com, efectivament, aquesta és una condició important per a les diferents pràctiques docents.

✓ **Coneixes què és l'arqueologia i a què es dedica?**

✓ **Consideres que l'estudi de l'arqueologia és important dins la matèria d'història?**

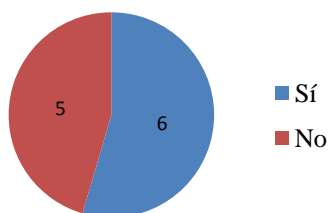
Les respostes a aquestes dues preguntes són afirmatives en el 100% dels professors enquestats. Volem destacar especialment la segona pregunta, ja que 2 dels docents consideren que és «una bona eina per l'atractiu que suposa per a l'alumnat el seu mètode de treball» i que cal «aproximar a l'alumnat al procés arqueològic per al coneixement de la Història»; al mateix temps hi ha 3 docents que la consideren important però només en etapes determinades.

✓ **Amb quins períodes de la Història relaciones l'arqueologia?**

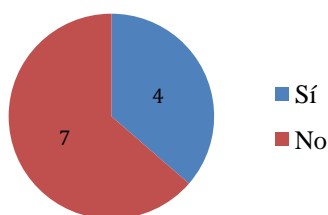
En les respostes a aquesta pregunta un total de 7 professors afirmen que l'arqueologia es relaciona amb totes les èpoques històriques, tot i que 2 d'ells especifiquen que especialment es relaciona amb la Història Antiga. La resta de respostes varien entre la Prehistòria, la Història Antiga i la Història Medieval (amb associacions de tot tipus) i, inclòs un professor menciona l'arqueologia industrial.

✓ **Utilitzes dins de l'aula recursos didàctics o activitats relacionats amb l'arqueologia? Quins? Per què?**

Ací les respostes estan dividides quasi al 50%. Per una banda, els professors que no utilitzen recursos didàctics relacionats amb l'arqueologia al·leguen que no es corresponen als continguts que imparteixen, que no tenen temps o que és degut al desconeixement que tenen de la matèria. Aquestes afirmacions, però, es veuen contraposades pels els que sí que n'utilitzen, ja que es demostra així que no és una qüestió de manca de temps o de desajustos amb el temari. Els exemples de recursos que utilitzen són eixides i, sobretot, imatges (per exemple d'estratigrafies o excavacions), a més de que resulta destacable que 2 d'ells mencionen la construcció de rèpliques d'eines paleolítiques.

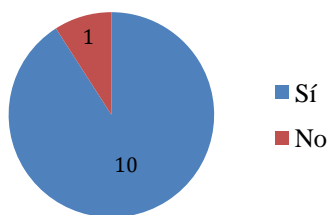
✓ **Has organitzat alguna visita amb l'institut a un jaciment arqueològic? En cas afirmatiu, recordes el nom i on estava?**

En aquest cas, més d'un 60% dels professors i professores afirmen no organitzar visites a jaciments arqueològics amb l'alumnat. Tot i això, entre l'altre quasi 40% les localitzacions d'eixes visites són variades: Empúries, termes romanes de l'Alcora,

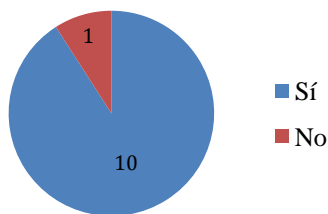
Necròpolis visigoda de la Vall d'Uixó, Castell d'Artana, Tarragona, Coves de la Valltorta, vil·les romanes de Benicató (Nules) i Sant Gregori (Borriana) i jaciment de Vinarragell (Borriana). Destaca, però, que quasi la totalitat d'aquests jaciments corresponen a la Prehistòria i la Història Antiga.

✓ **Has visitat en el teu temps lliure algun jaciment arqueològic? En cas afirmatiu, recordes el nom i on estava?**

Les respostes en aquest cas, a diferència de la pregunta anterior, són majoritàriament positives, el que demostra al menys l'interès que tenen quasi tots els professors enquestats en el patrimoni arqueològic, al menys en el seu temps lliure. Alguns dels llocs mencionats són: Sagunt, Barcelona, Numància, Egipte, València, Altamira, les Coves de Sant Josep (Vall d'Uixó), el Puig de la Nau (Benicarló), Atenes, Micenes i Epidaure.

✓ **Consideres que seria important incloure l'arqueologia en el currículum de les ciències socials i, en especial, de la Història? Per què?**

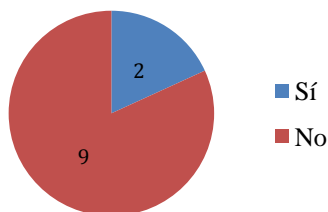
En aquesta pregunta quasi la totalitat dels professors i professores afirmen que sí que seria important incloure l'arqueologia en el currículum de les ciències socials i la Història, ja que en general la consideren una ciència eminentment pràctica que ajudaria a fer l'assignatura d'Història més atractiva i entretinguda, al mateix temps que motivaria habilitats socials i de pensament lògic en els alumnes. En definitiva, i en paraules d'un dels professors enquestats, «els ajudaria a entendre millor la Història». Aquestes respostes són remarcables atès que dels 10 professors, només 6 afirmen utilitzar recursos didàctics en l'aula (com hem vist en una pregunta anterior), el que resulta certament contradictori. Al mateix temps, però, un professor es queixa de la falta de temps per a dur a terme aquesta pràctica i una altra professora explica que no té suficients coneixements en arqueologia i que li agradaria que existira algun tipus d'oferta en aquest sentit per part del CEFIRE.

✓ **En què creus que beneficiaria l'alumnat la utilització de l'arqueologia com a una eina didàctica en la matèria de la Història?**

Les respostes a aquesta pregunta ens han semblat molt interessants ja que tots els professors i professores enquestats han sigut capaços de trobar beneficis en l'arqueologia emprada com a una eina didàctica. A continuació, recollim algunes de les respostes:

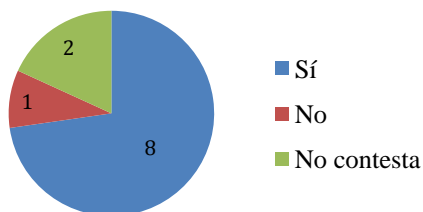
- Millorar els seus coneixements i les seues competències.
- Fomentar la curiositat, l'experimentació i afavorir el coneixement de la cronologia.
- Comprendre que l'estudi de la Història és científic.
- Superar els tòpics de la feina de l'arqueòleg (Indiana Jones).
- Millorar el coneixement de la forma de vida de les persones de l'època estudiada.
- Incrementar la part pràctica d'una disciplina molt teòrica.
- Fomentar la creativitat, la motivació i l'interès de l'alumnat.
- Facilitar la comprensió i l'aprenentatge d'alguns aspectes teòrics.
- Conscienciar-los de la necessitat de conservar les restes i valorar el patrimoni.
- Contribueix al procés d'ensenyament-aprenentatge pel seu caràcter procedimental.
- Millora el procés de presa de decisions i el treball en equip.

✓ **Creus que, pel que respecta al seu ús didàctic, es fa un bon aprofitament del patrimoni arqueològic en la teua zona? Per què?**

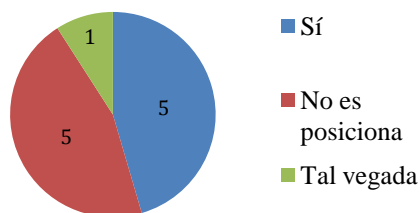
En aquesta qüestió les respostes van quasi totes en la mateixa línia. A excepció de 2 docents que diuen que sí, els 9 restants opinen que no. De fet, entre les seues respostes consideren que els recursos de patrimoni arqueològic de la zona són de difícil accés i no es relacionen suficientment en el temari, a més de que no se li dediquen pressuposts importants que podrien augmentar la seua difusió. Un dels professors, a més, considera que des del servei d'arqueologia de la localitat no existeix un pla general d'activitats dirigides a escolars, el que contribueix a que el desconeixement tant entre professorat com entre l'alumnat siga generalitzat.

✓ **Estaries disposat a ajudar-te del patrimoni arqueològic per a complementar l'exercici de la docència? Per què?**

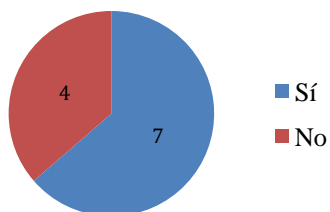
Aquesta pregunta ha sigut la que més ens ha cridat l'atenció donat que 2 dels professors han decidit no contestar-la (és l'única que s'ha deixat de contestar dels 11 qüestionaris realitzats). Aquestes dues respostes, unides a la professora que ha afirmat que no, ens semblen molt importants. Tot i això, hem de remarcar la xifra de 8 professors i professores que sí que estan disposats a utilitzar aquesta eina en les seues classes, dels quals un d'ells (l'especialista en arqueologia) afirma fer-ne ús tant dins com fora de l'aula, a nivell local i a nivell provincial.

✓ **T'agradaria recolzar les teues classes amb material o amb explicacions sobre patrimoni arqueològic però trobes algun impediment? En cas afirmatiu, quin?**

Les respostes a aquesta qüestió també són significatives ja que bona part dels docents no es posicionen, és a dir, expliquen els impediments que hi troben però no afirmen o neguen la pregunta inicial. És destacable que 5 dels professors i professores troben com a impediment la falta de temps. A més d'això, també és remarcable que 3 dels enquestats troben l'impediment que existeix una falta de material al respecte, al que es contraposa la resposta del professor especialista en arqueologia que explica que compta amb material dissenyat per ell mateix i que no troba cap inconvenient en utilitzar-lo.

✓ **Coneixes alguna organització o institució que s'encarregue de la difusió del patrimoni arqueològic en la teua zona? En cas afirmatiu, indica com es diu, a quines edats va dirigida i quines activitats porta a terme. S'adapten al nivell educatiu al que estan dirigides? I a les exigències curriculars de dits nivells?**

En aquesta darrera pregunta les respostes han estat dividides, tot i que aquells que han afirmat conèixer institucions que s'encarreguen de la difusió del patrimoni en la zona, coincideixen en general en les seues respostes: empreses privades com Arqueodidàctica o Arqueocas, que organitzen activitats a petició dels centres educatius o l'Ajuntament. A més d'aquestes empreses, alguns docents han mencionat la UJI, el Museu de Belles Arts de Castelló (vinculat a la Diputació) i el Museu d'Història de Nules. I, finalment, una vegada més l'especialista en arqueologia, ha explicat que des del departament d'Humanitats del seu centre s'organitzen també activitats de difusió del patrimoni arqueològic per al seu alumnat.

7. Conclusions

Si reprenem els objectius que ens vam plantejar al principi de la redacció del present treball, considerem que hem aconseguit complir-los amb satisfacció al llarg d'aquestes pàgines. Ara bé, això no significa que el problema que plantejàvem en un principi haja quedat resolt.

Pensem que la nostra hipòtesi inicial sobre el desaprofitament de l'arqueologia com a eina didàctica a la nostra zona ha quedat de manifest si tenim en compte els resultats dels qüestionaris que hem realitzat.

Ha quedat clar que incloure l'arqueologia a les programacions pot aportar molts beneficis a l'alumnat d'Història de secundària, però també hem constatat com la realitat és ben diferent. Creiem necessari, doncs, un canvi de mentalitat en la comunitat educativa en general i en els departaments de ciències socials en particular. Però per a aconseguir això és necessari que aquests es produïsquen a diferents nivells.

En primer lloc, des de la legislació, ja que com hem vist la manca d'importància respecte al patrimoni és evident i un element com aquest que forma part del present, del passat i del futur de tots nosaltres creiem que mereixeria més atenció per part dels òrgans encarregats de redactar les lleis i els currículums educatius. Al cap i a la fi, és una de les poques petjades que ens han deixat els nostres avantpassats i que nosaltres mateixos lleguem als que vindran, és la millor forma que tenen de conèixer com vivim i com som, de manera que deuríem donar-li la importància que mereix.

En segon lloc, també hem de tindre present el paper dels organismes de l'àmbit disciplinar de l'arqueologia, com poden ser museus i, fins i tot, la Comissió d'Arqueologia (dins del Col·legi de Llicenciats en Filosofia, Lletres i Ciències), ja que també està en les seues mans la difusió del seu potencial educatiu. Són aquestes institucions les que més estan posades en les diferents línies d'investigació i de difusió que estan desenvolupant-se i haurien de ser elles les encarregades de donar-ho a conèixer, perquè «comptar amb informació i materials que permeten treballar aquests aspectes facilitarà al professor incloure'ls en l'aula» (García i Castillo, 2005-2006: 309). Així mateix, també seria molt interessant que des d'aquestes institucions o d'altres com el CEFIRE pogueren ofertar-se cursos de formació per a professorat de secundària en

matèria d'arqueologia, ja que s'aconseguiria així suplir la manca de coneixements que molts docents tenen en aquest camp.

A més a més, està la funció de les institucions i les administracions locals. Si bé és l'administració autonòmica en matèria d'Educació de cada Comunitat la que duu a terme la redacció dels currículums, està en mans de les institucions locals el fet d'impulsar activitats socioculturals destinades a la promoció i la conservació del patrimoni cultural. Si l'oferta cultural d'un poble és l'adequada, des dels centres educatius es podran aprofitar per a incloure les diverses activitats que es proposen en les programacions, fomentant així el descobriment de la història i el passat local a nivell educatiu. Resulten molt interessants, en aquest aspecte, els programes d'adopció de monuments (dels que hem parlat en l'apartat 5. Cap a un estat de la qüestió), ja que són del tipus d'actuacions que poden dur a terme les institucions locals i allà on s'han implantat sempre han sigut totalment satisfactoris tant per als alumnes com per a la comunitat en general.

Si tenim en compte la ciutat de Borriana, en la que hem basat la nostra investigació, pensem que les possibilitats que el patrimoni de la localitat proporciona estan totalment desaprovechades en el context educatiu. Com hem vist en les respostes d'alumnes i professors, no es coneix el patrimoni de la ciutat, no s'aprofita que tinguem d'una manera o altra empremtes de totes les èpoques històriques. Crear un orgull de la història pròpia pot donar fàcilment com a resultat que els alumnes estiguen conscienciats de la importància que té per a un poble el seu patrimoni i això, en la ciutat de Borriana, no s'està aconseguint.

Per últim, tot i que no per això són menys importants, tenim la figura dels docents. En última instància d'ells depèn incorporar o no el patrimoni arqueològic en el desenvolupament de les classes, contribuint així a la difusió del patrimoni de què venim parlant. De fet, «l'educació formal no pot ni deuen competir amb altres agents socials, però tampoc pot ni deuen renunciar a assumir la tasca de formar ciutadans preparats, responsables i crítics» (García i Castillo, 2005-2006: 308), i una manera d'aconseguir-ho és fomentant una conscienciació per la conservació i l'estima del patrimoni, i respecte a la seua importància per a nosaltres.

Com hem pogut veure amb anterioritat, hem titulat l'apartat 6 "El (des)coneixement de la comunitat educativa". Açò té una fàcil comprensió si ens

atenem als resultats que hem obtingut a partir dels qüestionaris que tant alumnes com professors i professores han respost. En efecte, les deficiències en el coneixement de l'arqueologia entre l'alumnat són evidents i, en general, es limiten a relacionar-la amb la Prehistòria o l'Antiguitat. Malgrat això, hem pogut deduir un interès patent entre els alumnes per conèixer més sobre l'arqueologia, ja que també en són conscients de la seua importància. Ara bé, aquests no ho aconseguiran si no són els professors qui canvien, ja que al cap i a la fi, són ells els que han de triar variar les seues metodologies o no.

Com hem vist, la majoria dels professors no inclouen l'arqueologia a les seues classes perquè consideren que no s'ajusta al temari, perquè no tenen més temps o perquè no tenen coneixements suficients. Però gràcies al testimoni d'un dels professors enquestats, especialista en arqueologia, hem pogut comprovar com, en la pràctica, aplicar l'arqueologia a classe és totalment factible, el que ens duu a pensar que les respostes anteriors no suposen impediments reals. De fet, creiem que la realitat és que des d'un principi els professors fan un mal plantejament de la possibilitat de recolzar-se en l'arqueologia per a l'exercici de la docència, ja que això no suposa afegir més temari o més activitats a les que ja existeixen, sinó que el que cal fer és introduir-ho en el dia a dia de les classes, en els exemples que es fan, etc.; de manera que finalment aquesta ajuda pot arribar a comportar més beneficis que problemes.

Un altre dels fets que més ens ha cridat l'atenció és que tots els professors enquestats consideren que seria important incloure l'arqueologia en el Currículum de l'assignatura d'Història i, a més a més, troben un gran nombre de beneficis en la utilització de l'arqueologia com a suport didàctic. De fet, pràcticament cadascun dels professors ha mencionat un benefici diferent. Ara bé, això ens fa qüestionar-nos per quin motiu si hi troben beneficis no ho duen a terme. És clar que cada professor és lliure d'emprar la metodologia que considere oportuna, però creiem que no és lògic considerar que utilitzar l'arqueologia com a una eina didàctica en l'assignatura d'Història comporta un seguit de beneficis en l'ensenyament-aprenentatge del nostre alumnat i després admetre – literalment – no estar disposats a utilitzar-ho.

Volem destacar que en tot moment estem generalitzant, ja que com hem dit abans, sí que hi ha alguns professors que estan interessats en allò que l'arqueologia pot aportar a l'educació. Tot i això, considerem que aquesta investigació demostra el

desinterès real d'una bona part dels docents en la qüestió de l'arqueologia, fet que resulta molt descoratjador vist des de la nostra posició i és un dels motius pels quals hem dut a terme la redacció del present treball.

En definitiva, opinem que seria convenient que els professors i les professores de Ciències Socials dels centres de secundària, en especial d'Història, es plantejaren modificar les seues praxis en aquest camp ja que els resultats que s'obtidrien creiem que serien satisfactoris per a tots: alumnes, docents i comunitat en la que s'engloben els centres.

Amb la investigació que hem dut a terme i els nombrosos exemples que hem posat, volem intentar fer veure que les experiències que s'han realitzat en aquest camp han sigut sempre satisfactòries. De fet, en paraules de Domínguez (2009: 134) i referint-se a una d'aquestes activitats,

«alumnes l'actitud dels quals en classe d'Història, Geografia o Ciències Socials havia sigut sempre negativa o, quant menys, passiva, havien assumit un nou rol al descobrir la ciència històrica de manera directa tocant les restes, veient-les de prop, fotografiant els seus detalls»,

i en la matèria d'Història, això pràcticament només es pot aconseguir a través de les restes materials que ens proporciona l'arqueologia.

Queda un llarg camí per recórrer però confiem que amb aquest treball hem contribuït en major o menor mesura a que aquest canvi pugui arribar a tindre lloc en algun moment ja que pot afavorir l'aprenentatge dels alumnes el que, al cap i a la fi, és l'objectiu últim de tot docent.

8. Bibliografia

- ARMENGOL, M. (2000): «Maletas didácticas: el museo viaja a la escuela», *Iber. Didáctica de las Ciencias Sociales, Geografía e Historia*, 23, Graó, Barcelona.
- ASENSIO, J. M. (2006): «Webquest i recursos interactius en xarxa per a la didàctica del patrimoni», *Treballs d'arqueologia*, 12, Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra, Barcelona.
- BALLESTEROS, E. i altres (2003): *El patrimonio y la didáctica de las ciencias sociales*, Universidad de Castilla-La Mancha, Conca.
- BARDAVIO, A. (1998): «Arqueología experimental en la Educación Secundaria Obligatoria», *Revista de arqueología*, 208, Zugarto Ediciones, Madrid.
- BARDAVIO, A. i C. GATELL (2000): «L'arqueologia a l'ensenyament obligatori», *Treballs d'arqueologia*, 7, Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra, Barcelona.
- BARDAVIO, A. i P. GONZÁLEZ (2008): «El Campo de Aprendizaje de la Noguera: un proyecto integrado de arqueología experimental», *Iber. Didáctica de las Ciencias Sociales, Geografía e Historia*, 57, Graó, Barcelona.
- BARDAVIO, A. i altres (1996): «Recerca i divulgació arqueològica. Un camí per al desenvolupament d'estratègies interdisciplinars a l'ESO», *Treballs d'arqueologia*, 4, Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra, Barcelona.
- BARDAVIO, A. i altres (2003): «El patrimonio arqueológico local como tema de investigación en la educación secundaria post-obligatoria», en BALLESTEROS, E. i altres (2003: 489-498).
- BARDAVIO, A. i altres (2009): «Teoría i pràctica de l'adopció escolar de monuments. L'experiència de la Universitat Autònoma de Barcelona i el Camp d'Aprenentatge de la Noguera», *Treballs d'arqueologia*, 15, Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra, Barcelona.
- BARDAVIO, A. i altres (2011): «Una aproximació didàctica a l'arqueologia de la Guerra Civil: el Cap de Pont de Balaguer», *Ebre* 38, 6, Universitat de Barcelona, Barcelona.

- BESOLÍ, A. (2007): «El potencial didàctic de un conjunt patrimonial contemporani: els escenaris històrics de la batalla del Ebro», *Iber. Didáctica de las Ciencias Sociales, Geografía e Historia*, 51, Graó, Barcelona.
- BISQUERRA, R. (2004): *Metodología de la investigación educativa*, La Muralla, Madrid.
- DOMÍNGUEZ, J. C. (2009): «“Cita con mi historia”: la incorporació de la arqueologia al currículum de Secundaria a través de una experiència de externalització didàctica», *Tavira: Revista de ciencias de la educación*, 25, Universidad de Cádiz, Cadis.
- EGEEA, A. i L. ARIAS (2013): «IES Arqueològic. La arqueologia com a recurs per treballar les competències bàsiques en l'educació secundària», *Clío*, 39. En: <http://clio.rediris.es/n39/recursos/egeearias.pdf> (Consultada el 20/09/2014).
- ESTEPA, J. (2001): «El patrimoni en la didàctica de les ciències socials: obstacles i propostes per al seu tractament en l'aula», *Iber. Didáctica de las Ciencias Sociales, Geografía e Historia*, 30, Graó, Barcelona.
- FERNÁNDEZ, M. (2003): «Els museus: espais de cultura, espais d'aprenentatge», *Iber. Didáctica de las Ciencias Sociales, Geografía e Historia*, 36, Graó, Barcelona.
- GARCÉS, M. i altres (2009): «Patrimoni'm. Un projecte de proximitat i treball cooperatiu entre el Museu d'Història de Barcelona i les escoles i els instituts de Ciutat Vella», *Treballs d'arqueologia*, 15, Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra, Barcelona.
- GARCÍA, N. I. (2007): «Arqueologia y educación. Estado de la cuestión», *Cuicuilco*, vol. XIV, 39, Escuela Nacional de Antropología e Historia, Guadalupe (Mèxic).
- GARCÍA, T i P. CASTILLO (2005-2006): «Velilla de Aracanta: una proposta de tallers didàctics en un jaciment arqueològic», *Contextos educativos*, 8-9, Universidad de La Rioja, Logroño.

- GARCÍA, M. i M. D. GÓMEZ (1996): «Murias de Beloño: un yacimiento arqueológico como soporte didáctico para la comprensión de los cambios económicos y culturales acaecidos en época romana en el concejo de Gijón (Asturias)», *Treballs d'arqueologia*, 4, Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra, Barcelona.
- GARCÍA, P. i P. MARTÍN (2009): «Museos arqueológicos de Gijón. El patrimonio arqueológico como recurso didáctico», *Iber. Didáctica de las Ciencias Sociales, Geografía e Historia*, 59, Graó, Barcelona.
- GIL, A. i altres (1996): «La simulación arqueológica como instrumento didáctico: la experiencia del “Taller de Arqueología 4” de Valencia», *Treballs d'arqueologia*, 4, Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra, Barcelona.
- GONZÁLEZ, P. (2011): «La dimensión educativa de la arqueología», en JUNTA DE ANDALUCÍA: *La tutela del patrimonio prehistórico*, Junta de Andalucía.
- LÓPEZ, F. (2000): «La arqueología en la Educación Secundaria», *Innovación educativa*, 10, Universidad de Santiago de Compostela, Santiago de Compostela.
- MARTÍNEZ, N. i altres (2006): *El patrimonio cultural: valor y uso educativo que se hace en el Bachillerato de la Comunidad Autónoma de Murcia*, Universidad de Murcia, Murcia.
En: <http://www.um.es/docencia/nicolas/menu/publicaciones/publicaciones.html>
(Consultada el 06/10/2014).
- MELCHOR, J. M. (2004): *Breve historia de Burriana*, Magnífic Ajuntament de Burriana, Borriana.
- PAGÈS, J. i N. GONZÁLEZ (2005): «La presencia del patrimonio cultural en los libros de texto de la ESO en Cataluña», *Investigación en la escuela: revista de investigación e innovación escolar*, 56, Díada Editoras, Sevilla.
- POBLET, M. (2004): «El patrimonio histórico, una herramienta para la enseñanza de la historia», *Iber. Didáctica de las Ciencias Sociales, Geografía e Historia*, 40, Graó, Barcelona.

- PRATS, J. (2000): «Dificultades para la enseñanza de la Historia en la Educación Secundaria: reflexiones ante la situación española», *Revista de Teoría y Didáctica de las Ciencias Sociales*, 5, Universidad de Los Andes, Mérida.
- RIVERO, M. P. (2011): «La arqueología virtual como fuente de materiales para el aula», *Iber. Didáctica de las Ciencias Sociales, Geografía e Historia*, 68, Graó, Barcelona.
- RUIZ, G. (1995): «El pasado excluido. La enseñanza de la historia antes de la aparición de la escritura», *Iber. Didáctica de las Ciencias Sociales, Geografía e Historia*, 6, Graó, Barcelona.
- SADA, P. (1998): «El Museu Nacional Arqueològic de Tarragona: propuesas didácticas en torno al patrimonio romano», *Iber. Didáctica de las Ciencias Sociales, Geografía e Historia*, 15, Graó, Barcelona.
- SALINAS, C. (1996): «El jaciment arqueològic de la Illeta del Campello (Alacant): un recurs didàctic per a les ciències naturals i la història», *Treballs d'arqueologia*, 4, Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra, Barcelona.
- SANTACANA, J. (1996): «Interrelació entre docència i investigació en arqueologia», *Treballs d'arqueologia*, 4, Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra, Barcelona.
- VILLAR, R. i B. VÁZQUEZ (2006): «Aproximación a la arqueología: un ejemplo de interpretación del hecho científico», *Iber. Didáctica de las Ciencias Sociales, Geografía e Historia*, 48, Graó, Barcelona.

8.1. Webgrafia

- <http://www.dayofarchaeology.com/digging-with-kids-historic-archaeology-education-and-fun/> (Imatge de portada. Consultada el 28/09/2014).
- www.museuprehistoriavalencia.es (Museu de Prehistòria de València, pàgina 11. Consultada el 12/10/2014).

- <http://www.dival.es/sala-prensa/content/la-diputacion-renueva-su-ayuda-la-bastida-de-les-alcusses> (Imatge de la Bastida de les Alcusses, pàgina 14. Consultada el 13/10/2014).
- http://i.ytimg.com/vi/_pu6t3u2Lws/maxresdefault.jpg (Imatge de la recreació Cartaginesos i Romans, pàgina 14. Consultada el 13/10/2014).
- <http://www.redaragon.com/agenda/fichaevento.asp?id=66499> (Imatge d'una recreació pel bimil·lenari de la mort d'August, pàgina 14. Consultada el 13/10/2014).
- <http://www.pfalbauten.eu/> (Pfalbauten al llac Constança, pàgina 14. Consultada el 17/10/2014).
- http://fr.wikipedia.org/wiki/Arch%C3%A9odrome_de_Beaune (Archéodrome de Borgonya, pàgina 14. Consultada el 17/10/2014).
- <http://almassora.es/es/content/museu-almassora-consolida-tras-reinauguracion> (Imatge de la simulació d'excavació al Museu d'Almassora, pàgina 15. Consultada el 13/10/2014).
- <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2716298/Golddiggers-Group-four-boys-discover-4-300-year-old-hair-tress-following-excavation-school-trip.html> (Notícia de la troballa de l'adorn de cabell d'or, pàgina 15. Consultada el 10/10/2014).
- <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2776989/Recovering-fallen-German-soldiers-killed-bloody-Second-World-War-Brandenburg-battle-discovered-wearing-boots-helmets.html> (Notícia de les excavacions a Berlín, pàgina 16. Consultada el 18/10/2014).
- <http://www.elmundo.es/la-aventura-de-la-historia/2014/10/21/54462b0622601dfb7d8b4570.html> (Notícia de les excavacions a Londres, pàgina 16. Consultada el 22/10/2014).
- <http://guerraenlauniversidad.blogspot.com.es/2014/09/encontramos-uniformes-de-la-guerra-civil.html> (Notícia d'arqueologia de la Guerra Civil, pàgina 16. Consultada el 22/10/2014).

- <http://www.pembrokeshirecoast.org.uk/default.asp?PID=261> (Parc Nacional Pembrokeshire, pàgina 26. Consultada el 20/10/2014).
- <http://www.yac-uk.org/> (The Young Archaeologists' Club, pàgina 26. Consultada el 10/10/2014).
- <http://www.lascuolaadottaunmonumento.it/> (Programa Nacional d'Adopció de Monuments a Itàlia, pàgina 27. Consultada el 10/10/2014).
- <http://arqueobohio.blogspot.com.es/2012/04/se-confirma-la-primera-estructura.html> (Projecte d'excavació de l'IES El Bohío de Cartagena, pàgina 28. Consultada el 22/10/2014).

8.2. Legislació

- Llei Orgànica 2/2006, de 3 de maig, d'Educació.
- Decret 112/2007, de 20 de juliol, del Consell, pel qual s'estableix el currículum de l'Educació Secundària Obligatòria a la Comunitat Valenciana.
- Decret 102/2008, d'11 de juliol, del Consell, pel qual s'estableix el currículum del Batxillerat en la Comunitat Valenciana.

Annexes

Annex 1

Exemple del qüestionari a l'alumnat.

<p>Has visitat amb l'escola o l'institut algun jaciment arqueològic? Si és que sí, recordes el nom i on estava? Quan vas anar?</p> <p><i>Sí que he visitat, per exemple les coves d'Altamira vaig anar en 2017.</i></p>
<p>Has visitat amb la teua família algun jaciment arqueològic? Si és que sí, recordes el nom i on estava?</p> <p><i>Sí, l'Alhambra a Granada.</i></p>
<p>Coneixes algun jaciment arqueològic encara que no l'hages visitat? Quin?</p> <p><i>Hi heu a murals, però ara no sabia dir un.</i></p>
<p>Creus que és important que es conega la història a través de l'arqueologia? Per què?</p> <p><i>Per suposat. Coneixes el que passa al passat, es interassa el saber com han evolucionat les coses, els motius i que passa en el futur. També saber les diferents formes que utilitzen per fer les coses, en que han canviat a les de ara i demà.</i></p>
<p>Creus que és important conservar i conèixer el patrimoni arqueològic? Per què?</p> <p><i>Sí, per lo mateix que en la pregunta anterior.</i></p>

MOLTES GRÀCIES!

Aquesta enquesta és anònima. Per favor, respon amb total sinceritat.

<p>Curs: <i>4 è</i></p> <p>Edat: <i>15</i></p>
<p>T'han explicat a classe què és l'arqueologia? Quan?</p> <p><i>Sí, quan anava al col·legi, al 5t o 6t grau.</i></p>
<p>Explica amb les teues paraules què és l'arqueologia.</p> <p><i>L'arqueologia és l'activitat en la que busquem restes del passat, ossos, per exemple. (També còdices)</i></p>
<p>Saps de què s'encarrega l'arqueologia? Explica-ho.</p> <p><i>Considere que l'arqueologia s'encarrega de buscar restes del passat per saber més de ell, comparant-lo en el present i en formes de millorar en el futur.</i></p>
<p>Quins períodes de la història relaciones amb l'arqueologia?</p> <p><i>Períodes com el neolític, paleolític, egipci, l'èdit mitjàna...</i></p>
<p>Consideres important l'arqueologia i el patrimoni? (Encercla la resposta)</p> <p>gens / poc / no ho sé / <u>bastant</u> / molt</p>
<p>T'agradaria estudiar l'arqueologia en l'assignatura d'Història? (Encercla la resposta)</p> <p>gens / <u>poc</u> / no ho sé / bastant / molt</p>

Annex 2

Respostes dividides per nivells a la pregunta “Quins períodes de la Història relacionades amb l’arqueologia?”.

	1r ESO	2n ESO	3r ESO	4t ESO	1r Batx.	2n Batx.
Prehistòria	19	11	19	22	8	11
H ^a Antiga	10	15	2	5	4	5
H ^a Medieval	1	1	2	1	4	-
H ^a Moderna	2	-	1	4	-	-
H ^a Contemporània	-	-	-	2	-	-
Època dinosaures	6	9	2	1	5	3
Totes les èpoques	1	-	1	3	2	5
No contesta	29	25	21	30	0	14

Annex 3

Respostes dividides per nivells a la pregunta “Has visitat amb l’escola o l’institut algun jaciment arqueològic? Si és que sí, recordes el nom i on estava?”.

	1r ESO	2n ESO	3r ESO	4t ESO	1r Batx.	2n Batx.
Museu Arqueològic de Borriana	7	1	-	-	-	-
Coves de la Valltorta	5	1	1	-	2	1
Coves de Sant Josep	1	-	-	-	3	-
Museu de Prehistòria de València	-	2	-	1	-	-
Coves de Vinromà	-	-	-	4	-	-
Coves d’Altamira	-	-	-	3	-	7
Dinòpolis	-	-	2	5	-	-
Coves de Nerja	-	-	-	-	-	6
Altres	-	1	3	-	1	1

Annex 4

Respostes dividides per nivells a la pregunta “Has visitat amb la teua família algun jaciment arqueològic? Si és que sí, recordes el nom i on estava?”.

	1r ESO	2n ESO	3r ESO	4t ESO	1r Batx.	2n Batx.
Coves de Sant Josep	2	1	1	-	-	1
Coves de la Valltorta	-	1	-	1	1	-
Coves d'Altamira	-	1	-	-	-	3
British Museum	-	-	-	-	2	1
Necròpolis de Calatrava (Borriana)	1	-	-	1	-	-
Museu Arqueològic de Borriana	2	-	-	-	-	-
Alhambra	-	-	-	2	-	-
Pompeia	1	-	-	-	1	-
Museu del Louvre	-	2	-	-	-	-
Dinòpolis	2	1	3	3	2	-
Altres	1	4	2	4	1	2

Annex 5

Respostes dividides per nivells a la pregunta “Coneixes algun jaciment arqueològic encara que no l’hages visitat? Quin?”.

	1r ESO	2n ESO	3r ESO	4t ESO	1r Batx.	2n Batx.
Coves de Sant Josep	2	-	-	-	-	2
Coves de la Valltorta	5	-	1	-	-	4
Atapuerca	-	2	-	-	5	11
Coves d’Altamira	1	1	1	1	1	8
Machu Pichu	-	-	-	-	-	2
Piràmides i tombes d’Egipte	-	9	7	-	-	3
Necròpolis de Calatrava (Borriana)	1	-	-	-	1	-
Colisseu	-	-	1	4	-	-
Dinòpolis	2	1	-	-	1	-
Altres	1	2	-	2	1	3
No coneixen cap jaciment	37	32	34	31	8	10
No contesten	3	4	1	3	-	3

Annex 6

Exemple del qüestionari al professorat.

Aquesta enquesta és anònima. Per favor, respon amb total sinceritat.

Edat: 44	Centre: ILLES COLUMBRETES BURRIANA
Quins estudis has cursat? Has estudiat arqueologia en ells? DOCTOR EN H ^a MEDIEVAL HE FET ARQ. DE PLA ANTIC 1 ANY	
Coneixes què és l'arqueologia i a què es dedica? SI	
Consideres que l'estudi de l'arqueologia és important dins la matèria d'història? FONAMENTAL EN TOTES LES "ETAPES" EN QUE S'HA COMPARTIMENTAT LA HISTÒRIA, (NO SOLS PER ALS PERÍODES MÉS ANTICS). PERÒ, OBIVIAMENT, AÇÒ HO PENSA QUI HA FET H ^a , ÉS A DIR, ALGÚ "OBJECTIU".	
Amb quins períodes de la Història relaciones l'arqueologia? JO AMB TOTS, PERÒ TRADICIONALMENT SOLS ES FA MENCIO AMB PREHISTÒRIA I H ^a ANTIGA	
Utilitzes dins de l'aula recursos didàctics o activitats relacionats amb l'arqueologia? Quins? Per què? COMENTARIS BÀSICS SOBRE ESTRATIGRAFIA, I EXEMPLES D'EXCAVACIONS (POMPEIA, VALU DELS REIS, VINDOLANDA...) I TAMBE EXCAVACIONS PROPERES (CEMENTIRI DE CALATRAVA, TORRE DE LA DIPUTACIO, ETC--).	
Has organitzat alguna visita amb l'institut a un jaciment arqueològic? En cas afirmatiu, recordes el nom i on estava? A quin nivell educatiu estava dirigit? 2 ^o ESO, PERÒ NO ES VA PODER REALITZAR PERQVE HAVIA ACABAT L'EXCAVACIO (CALATRAVA). FA MOLTS ANYS, CEMENTIRI VINGOT D'UIXÓ I CASELL D'ARTANA (ADULTS)	
Has visitat en el teu temps lliure algun jaciment arqueològic? En cas afirmatiu, recordes el nom i on estava? SI. NECRÒPOLIS VISIGODA DE LA VALU D'UIXÓ, PUNTA D'ORLEIL D'UIXÓ, POBLAT IBER VIXÓ I POBLAT IBER VILLOHERMOSA, TORRE BUCIU ETC	
Consideres que seria important incloure l'arqueologia en el currículum de les ciències socials i, en especial, de la Història? Per què? PERQVE ÉS UNA DISCIPLINA MOLT ÚTIL, NO SOLS PER AL CONEIXEMENT DE LA HISTÒRIA (I EL DESCOBRIMENT D'AQUESTA) SI NO TAMBE PERQVE MOTIVA LES HABILITATS SOCIALS.	

<p>En què creus que beneficiaria l'alumnat la utilització de l'arqueologia com a una eina didàctica en la matèria de la Història?</p> <p>- COMPRENSIÓ DEL PET CROMOLÍTIC. - NECESSITAT DE CONSERVACIÓ DE RESTES I ADEQUACIÓ DELS MUSEUS.</p>
<p>Creus que, pel que respecta al seu ús didàctic, es fa un bon aprofitament del patrimoni arqueològic en la teua zona? Per què?</p> <p>SEMPRE ES POT MILLORAR L'OFERTA. PERÒ COM A PROF. TAMBE TENIM UN TEMPS ESPECÍFIC PER FER CLASSES, I INCLOURE UN ÚS MÉS ACURAT DE L'ARQ. NECESSITÀRIA, NECESSÀRIAMENT, REMODELAR LES PROGRAMACIONS (COSA QUE NO SERIA FÀCIL PROBLEMÀTIC)</p>
<p>Estaries disposat a ajudar-te del patrimoni arqueològic per a complementar l'exercici de la docència? Per què?</p> <p>SÍ, CONSIDERE QUE POT AJUDAR MOLT A COMPRENDRE ELS FETS HISTÒRICS I A VALORAR EL PATRIMONI QUE TENIM.</p>
<p>T'agradaria recolzar les teues classes amb material o amb explicacions sobre patrimoni arqueològic però trobes algun impediment? En cas afirmatiu, quin?</p> <p>L'ÚNIC IMPEDIMENT ÉS EL TEMPS, DONCS CAL COMPLIR AMB MOLT PROGRAMAT I PROVAR NO DEIXAR "PERÍODES BUITS" EN EL TRANSCÓRRER DELS FETS HISTÒRICS. A MÉS, SI JO AFEGEIX ARQ, EL DE MATEMÀTIQUEI VALDRIA AFEGIR ALTRA COSA, EL DE LLENGUA TAMBE, ETC, EL QUE DISTORCIONARIA EL CONSUMI DE CONTINGUTS.</p>
<p>Coneixes alguna organització o institució que s'encarregue de la difusió del patrimoni arqueològic en la teua zona? En cas afirmatiu, indica com es diu, a quines edats va dirigida i quines activitats porta a terme. S'adapten al nivell educatiu al que estan dirigides? I a les exigències curriculars de dits nivells?</p> <p>SÍ. ASSOCIACIÓ ARQ. DE LA VILA D'UIXÓ (PUBLICA UN BUTLLETÍ I FA EXCURSIONS, PERÒ NO ESTÀ ADREXAT A ESO), I VÀRIES EMPRESES QUE, A NIVELL PRIVAT, ES DEDIQUEN A L'EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA, I TAMBE ALGUNS ARQUEÒLEGS QUE TAMBE SÓN PROFESSORS.</p>

MOLTES GRÀCIES PER LA TEUA COL·LABORACIÓ!